

Rozwój rolnictwa ekologicznego w województwie mazowieckim

Warszawa 2016

seria **MAZOWSZE. Analizy i Studia** nr 1(49)/2016
ISSN 1896-6322

Rozwój rolnictwa ekologicznego w województwie mazowieckim

Dyrektor Biura: mgr inż. arch. Piotr Brzeski
Zastępcy Dyrektora: dr arch. Tomasz Sławiński, mgr Elżbieta Sielicka
p.o. Zastępcy Dyrektora: dr Katarzyna Jędruszczak

Przygotowano w Oddziale Terenowym w Ostrołęce
Dyrektor Oddziału: mgr Beata Kaczyńska

Zespół autorski:

Bożena Szymańska (koordynator), Marta Głosek, Piotr Gocłowski, Teresa Lewandowska, Marta Ogniewska, Piotr Pietrzak

Opracowanie kartograficzne i graficzne:

Piotr Pietrzak

Tłumaczenie:

Marta Głosek

Korekta językowa:

Małgorzata Żurawska-Cieplak

Adres redakcji:

Redakcja **MAZOWSZE. Analizy i Studia**
Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie
ul. Nowy Zjazd 1, 00-301 Warszawa
tel. 22 518 49 33, fax 22 518 49 49
e-mail: redakcja@mbpr.pl
www.mbpr.pl

Wydawca:

Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie
ul. Nowy Zjazd 1, 00-301 Warszawa
tel. 22 518 49 00, fax. 22 518 49 49
e-mail: biuro@mbpr.pl
www.mbpr.pl

Redakcja techniczna, skład i łamanie:

Zespół Wydawniczy Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w Warszawie

Projekt okładki i układu graficznego serii:

dr Kinga Stanek

Druk:

Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie

Nakład:

100 egz.

Warszawa, kwiecień 2016

Rozwój rolnictwa ekologicznego w województwie mazowieckim

Spis treści

	Wprowadzenie	7
Rozdział 1.	Rolnictwo ekologiczne w świetle obowiązujących dokumentów strategicznych i aktów prawnych	8
1.1.	Zarys koncepcji rolnictwa ekologicznego	8
1.2.	Poziom Unii Europejskiej	9
1.3.	Poziom krajowy	9
1.4.	Poziom województwa mazowieckiego	10
Rozdział 2.	Ekologiczna produkcja rolna w województwie mazowieckim	11
Rozdział 3.	Przetwórstwo ekologiczne w województwie mazowieckim	20
Rozdział 4.	Wsparcie rolnictwa ekologicznego w województwie mazowieckim	24
Rozdział 5.	Perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie mazowieckim	28
	Podsumowanie	31
	Słownik pojęć i skrótów	32
	Bibliografia	33
	Spis map	35
	Spis wykresów	35
	Spis załączników	35
	Abstract	36
	Załączniki	37

Wprowadzenie

Celem opracowania jest analiza danych dotyczących rolnictwa ekologicznego w województwie mazowieckim w 2013 r. oraz jego rozwoju w ostatnich latach, tj. zmian, jakie zaszły w tej dziedzinie od roku 2008¹. Branża ta, z uwagi na rozwinięte w regionie specjalizacje produkcji rolniczej, a także ze względu na politykę województwa (wyrażoną w głównych dokumentach strategicznych), dążącą m.in. do ekologizacji gospodarstw rolnych, wydaje się bardzo perspektywicznym kierunkiem rozwoju wielu obszarów wiejskich Mazowsza. Jego dalszy rozwój może z kolei prowadzić do rozkwitu innych, pozarolniczych form działalności gospodarczej, w tym zwłaszcza agroturystyki, „drobnego” handlu artykułami spożywczymi (w tym tzw. sprzedaży bezpośredniej²), ekologicznych usług cateringowych itp., dzięki którym mogą powstać swego rodzaju lokalne ekologiczne specjalizacje gospodarcze. Ponadto, działania związane z produkcją ekologiczną są przyjazne dla środowiska przyrodniczego. Powyższe aspekty nabierają szczególnego znaczenia w dobie powrotu społeczeństwa do rozwoju zrównoważonego, w tym zwiększania świadomości dotyczącej korzyści płynących ze zdrowego stylu życia, którego elementami są m.in. ekologiczna (organiczna) żywność oraz korzystanie z dobrodziejstw natury w sposób umożliwiający to samo przyszłym pokoleniom.

W niniejszym studium analizie zostały poddane informacje dotyczące liczby oraz lokalizacji przestrzennej³ ekologicznych gospodarstw rolnych oraz certyfikowanych przetwórci tego rodzaju produktów, ze wskazaniem branży, w której działają oraz próbą określenia ich znaczenia dla gałęzi rolno-spożywczej

gospodarki województwa. Starano się dowiedzieć, czy produkcja ekologiczna pokrywa się przestrzennie ze specjalizacjami w produkcji konwencjonalnej, jak również, czy występuje w województwie wykształcony kierunek ekologicznej produkcji rolnej. Ponadto, przybliżona została kwestia dotacji dla rolników z *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013* z tytułu prowadzenia produkcji ekologicznej, bądź przedstawiania na tego rodzaju gospodarowanie. W opracowaniu opisane zostały elementy europejskiej, krajowej oraz wojewódzkiej polityki ukierunkowane na rozwój rolnictwa ekologicznego. Podjęto również próbę odpowiedzi na pytanie o przyszłość omawianej branży w produkcji i przetwórstwie rolno-spożywczym na Mazowszu.

Do analizy, w ramach niniejszego studium, wykorzystano przede wszystkim dane Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych (GIJHARS) – informacje dotyczące producentów i przetwórców ekologicznych oraz Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) – dane z zakresu płatności dla rolników. Wykorzystano także literaturę przedmiotu, opracowania własne MBPR, dane z GUS oraz liczne akty prawa europejskiego i krajowego, jak również dokumenty strategiczne województwa mazowieckiego.

Opracowanie stanowi element monitorowania polityki rozwoju i modernizacji obszarów wiejskich Mazowsza, wyrażonej w *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego*⁴. Wyniki analiz przeprowadzonych w jego ramach mogą być pomocne podczas przyszłej weryfikacji i aktualizacji wskazanej polityki regionalnej.

¹ Intencją było przedstawienie danych dotyczących perspektywy finansowej UE 2007–2013, z uwagi na porównywalność danych otrzymanych z GIJHARS, możliwa była analiza okresu 2008–2013.

² <http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/ustawa-o-rolniczej-sprzedazy-bezposredniej-poprawi-rentownosc-gospodarstw>.

³ Analizy dokonano zgodnie z danymi będącymi w posiadaniu GIJHARS, wg siedziby producenta/przetwórcy.

⁴ Dokument przyjęty uchwałą nr 180/14 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 7 lipca 2014 r.

1. Rolnictwo ekologiczne w świetle obowiązujących dokumentów strategicznych i aktów prawnych

1.1. Zarys koncepcji rolnictwa ekologicznego

Omawiając problematykę rolnictwa ekologicznego w świetle obowiązujących dokumentów strategicznych i aktów prawnych, należy mieć na względzie koncepcję tego typu rolnictwa, w tym jego rys historyczny, cele i zasady funkcjonowania.

W związku z dostrzeżeniem przez społeczność międzynarodową potrzeby produkowania zdrowej żywności, charakteryzującej się wysoką jakością oraz sprawdzonym składem i pochodzeniem, w roku 1972 powstała Międzynarodowa Federacja Rolnictwa Organicznego (International Federation of Organic Agriculture Movements – IFOAM)⁵. Jej celem były i są nadal: wymiana informacji na temat rolnictwa ekologicznego, konfrontacja zasad ekologicznego gospodarowania oraz lobbowanie na rzecz jego rozwoju. W dalszej kolejności, potrzeba ochrony interesów producentów i konsumentów żywności organicznej oraz wizerunku tego rolnictwa i rynku żywności przed nieuczciwymi producentami przyczyniły się do opracowania przez Federację tzw. Podstaw Kryteriów Rolnictwa Ekologicznego (Basic Standards of Organic Agriculture)⁶, wydanych w 1982 r. Kilka lat później Komisja Europejska, przy współpracy z Federacją i na podstawie jej aktualizowanych kryteriów, rozpoczęła prace nad pierwszym w historii EWG Rozporządzeniem⁷ regulującym tę tematykę⁸ (patrz: podrozdział 1.2). Organizacje zrzeszone w IFOAM sformułowały również definicję rolnictwa ekologicznego, która aktualnie brzmi: *Rolnictwo ekologiczne stanowi system produkcji, który utrzymuje zdrowotność gleb, ekosystemów oraz człowieka. Opiera się na procesach ekologicznych, biologicznej różnorodności i cyklach przemian dostosowanych do lokalnych uwarunkowań, odrzucając środki produkcji o niekorzystnych skutkach. W działaniach na rzecz środowiska rolnictwo ekologiczne łączy tradycję, innowacyjność i osiągnięcia nauki, propagując przy tym właściwe postawy i pozytywnie wpływając na jakość*

*życia tych, których dotyczy*⁹. Rolnictwo ekologiczne w swoim założeniu powinno opierać się na następujących zasadach¹⁰:

- zdrowotności – ma służyć potęgowaniu zdrowotności gleby, roślin, zwierząt, człowieka i Ziemi, jako elementów niepodzielnej jedności,
- ekologii – ma funkcjonować na wzór systemów ekologicznych, mając przy tym na uwadze obieg materii i przepływ energii w przyrodzie,
- sprawiedliwości – ma być kształtowane na podstawie relacji, które gwarantują godne życie ludzi we wspólnym środowisku,
- troskliwości – za kluczową kwestię ma uznawać poczucie odpowiedzialności za zdrowie i dobrostan współczesnych i przyszłych pokoleń oraz równowagę przyrodniczą w środowisku.

Koncepcja rolnictwa ekologicznego jest tym samym ściśle związana z koncepcją rozwoju zrównoważonego – *szerszego procesu mającego na celu zaspokojenie aspiracji rozwojowych obecnego pokolenia, w sposób umożliwiający realizację tych samych dążeń pokoleniom następnym*. Wizja „ekorozwoju” obejmuje populację ludzką, świat zwierząt i roślin, ekosystemy, zasoby naturalne Ziemi (wodę, powietrze, surowce energetyczne)¹¹. Jego ideą przewodnią jest taki wzrost społeczny i gospodarczy, który umożliwi zachowanie zasobów środowiska naturalnego dla przyszłych pokoleń. Ma to być osiągnięte zarówno przez ochronę przyrody, jak i zmianę modelu rozwoju cywilizacyjnego na taki, w którym konsumpcja oraz sposób gospodarowania będą wywierać mniejszą presję na środowisko, mieszcząc się w granicach ekologicznej pojemności planety¹². Zatem funkcjonowanie rolnictwa ekologicznego, jako jednej z metod realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju, jest korzystne zarówno dla ogólnonarodowych interesów, jak również dla mieszkańców na poziomie lokalnym. Rozpatrując podstawowe dokumenty strategiczne i akty prawne, które uwzględniają omawiane w opracowaniu zagadnienie, należy mieć na uwadze powyższy szerszy kontekst, w który wpisuje się ta problematyka.

⁵ J. Trybulski, S. Żakowska-Biemans, *Wprowadzenie do rolnictwa ekologicznego*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2007, s. 13–14.

⁶ M. Śmiechowska, *Standaryzacja produkcji żywności w polskich gospodarstwach organicznych*, referat wygłoszony podczas Warsztatów „Jakość żywności a rolnictwo ekologiczne”, Kraków 2002; pobrano ze strony internetowej: www.pttz.org/flair/info/zyw_ekol.rtf s. 45–46.

⁷ Rozporządzenie Rady Ministerialnej Wspólnoty Europejskiej nr 2029/91 z dnia 24 czerwca 1991 r. w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych (Dz. Urz. WE L z 1991 r., Nr 198, poz. 1, z późn. zm.).

⁸ J. Trybulski, S. Żakowska-Biemans, op.cit., s. 13–14.

⁹ http://www.ifoam-eu.org/sites/default/files/page/files/ifoameu_reg_organic_regulation_dossier_2009_pl.pdf s. 2

¹⁰ <http://www.ifoam.bio/en/translations-principles-organic-agriculture>.

¹¹ <http://www.unesco.pl/edukacja/dekada-edukacji-nt-zrownawozonego-rozwoju/unesco-a-zrownawozony-rozwoj/>.

¹² J. S. Zegar, *Współczesne wyzwania rolnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 132.

1.2. Poziom Unii Europejskiej

Głównym dokumentem na szczeblu Unii Europejskiej regulującym kwestię rolnictwa ekologicznego jest **Rozporządzenie Rady (WE) 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91**¹³. Sankcjonuje ono cele i zasady rolnictwa ekologicznego, służąc za podstawę trwałego rozwoju produkcji ekologicznej oraz zapewniając przy tym skuteczne funkcjonowanie rynku wewnętrznego Unii Europejskiej. Przepisy wprowadzone rozporządzeniem mają być gwarantem uczciwej konkurencji, budować wśród konsumentów zaufanie do produktów ekologicznych oraz chronić ich interesy. Poprzez określone w dokumencie dozwolone do stosowania w gospodarstwie praktyki i środki, można jednoznacznie stwierdzić, czy dany system wytwarzania produktów rolnych spełnia warunki rolnictwa ekologicznego. Rozporządzenie reguluje również zagadnienia związane z prowadzeniem przez organy kontrolne lub jednostki certyfikujące kontroli w gospodarstwach ekologicznych oraz z wydawaniem przez te podmioty certyfikatów zgodności z przepisami tego aktu prawa, a także przewiduje zasady znakowania produktów rolnictwa ekologicznego. Jest to bardzo istotne z uwagi na fakt, że tylko gospodarstwa z ww. certyfikatem mogą być nazywane gospodarstwami ekologicznymi i tym samym posługiwać się wspólnotowym logo dla tego typu rolnictwa.

Z powyższym aktem prawnym, zawierającym przepisy ogólne dotyczące ekologicznego gospodarowania, związane są dwa rozporządzenia uszczegóławiające. Pierwsze, tj. **Rozporządzenie Komisji (WE) nr 889/2008 z dnia 5 września 2008 r. ustanawiające szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych w odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli**¹⁴, określa szczegółowe zasady dotyczące produkcji, przetwórstwa, pakowania, transportu, przechowywania, znakowania oraz kontroli produktów ekologicznych. Drugie natomiast – **Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1235/2008 z dnia 8 grudnia 2008 r. ustanawiające szczegółowe zasady wykonania rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 w odniesieniu do ustaleń dotyczących przywozu produktów ekologicznych z krajów trzecich**¹⁵ – dotyczy kwestii związanych z importem żywności ekologicznej z krajów spoza Unii Europejskiej.

¹³ Dz. Urz. UE L z 2007 r., Nr 189, poz. 1, z późn. zm.

¹⁴ Dz. Urz. UE L z 2008 r., Nr 250, poz. 1, z późn. zm.

¹⁵ Dz. Urz. UE L z 2008 r., Nr 334, poz. 25, z późn. zm.

1.3. Poziom krajowy

Podstawą prawną funkcjonowania rolnictwa ekologicznego w Polsce jest **ustawa z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym**¹⁶, która określa zadania oraz właściwość organów administracji publicznej i jednostek organizacyjnych w rolnictwie ekologicznym w zakresie wykonania przepisów ww. Rozporządzenia Rady (WE) 834/2007 oraz innych przepisów, które powstały na podstawie tego dokumentu. Ustawa nie tylko ugruntowuje w polskim prawie zasady funkcjonowania rolnictwa ekologicznego, ale przede wszystkim daje gwarancję, że produkty wytworzone w certyfikowanych gospodarstwach i przetwórnictwach spełniają przyjęte przez organizację międzynarodową kryteria¹⁷. Reguluje ona system kontroli i certyfikacji, mający na celu zagwarantowanie, że produkty oznakowane jako ekologiczne zostały wytworzone zgodnie z obowiązującymi przepisami. Wspomniany system nadzorowany jest w Polsce przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, a wdrażany przez Inspekcję Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych (IJHARS). W świetle ustawy, do działania w zakresie rolnictwa ekologicznego upoważnione są (przez Ministra) jednostki certyfikujące, których głównym zadaniem jest przyjmowanie zgłoszeń podjęcia działalności w zakresie rolnictwa ekologicznego i wydawanie stosownych certyfikatów¹⁸.

Kwestia rolnictwa ekologicznego została uwzględniona w wielu krajowych dokumentach strategicznych. Jednym z nich jest **Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju (DSRK)**¹⁹, w której zwraca się uwagę, że do 2030 r.: [...] *obok dużych towarowych gospodarstw ważną rolę (także w przeciwdziałaniu depopulacji wsi) odgrywać będą gospodarstwa małe i średnie, w tym m.in. ekologiczne, których sposób gospodarowania i profile produkcji będą lepiej odpowiadały oczekiwaniom zdrowej żywności ze strony konsumentów, a także będą sprzyjały dostarczaniu dóbr publicznych oraz pełnieniu funkcji środowiskowych*. W tym celu wśród przyjętych działań przewiduje się m.in. wspieranie:

- modernizacji i wzrostu innowacyjności sektora rolno-spożywczego oraz dostosowanie sektora do zmieniających się wyzwań w Polsce i na świecie,

¹⁶ Tekst jednolity: Dz. U. z 2015 r. poz. 497.

¹⁷ IFOAM Basic Standards obecnie stanowią część Norm IFOAM, których najnowsza wersja została przyjęta w 2014 r.; <http://www.ifoam.bio/en/ifoam-norms>.

¹⁸ <http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne/Kontrola-i-certyfikacja>.

¹⁹ *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności* – przyjęta uchwałą nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. (M. P. z 2013 r. poz. 121).

- działań w sektorze rolno-spożywczym w zakresie ochrony środowiska i adaptacji do zmian klimatu.

Wskaźnikiem służącym monitoringowi realizacji przyjętych w *DSRK* założeń dotyczących rolnictwa ekologicznego jest m.in. zmiana udziału ekologicznych użytków rolnych w użytkach rolnych ogółem, dla którego wartość docelową do roku 2030 określono na poziomie 4% – w roku 2009 wskaźnik ten wynosił 1,94% co oznacza, że założono jego podwojenie.

Przedmiotowe zagadnienie zostało również ujęte w *Strategii Rozwoju Kraju 2020*²⁰. Jednym spośród wymienionych w niej priorytetowych kierunków interwencji publicznej jest *Zwiększenie bezpieczeństwa obywatela*, w którym wskazuje się na potrzebę utrwalania bezpieczeństwa żywnościowego, m.in. poprzez poprawę jakości produktów rolno-spożywczych (wspierana ma być produkcja żywności metodami integrowanymi, ekologicznymi, tradycyjnymi i regionalnymi oraz z lokalnych surowców). Inny zaś kierunek – *Zwiększenie konkurencyjności i modernizacji sektora rolno-spożywczego* – przewiduje przede wszystkim działania związane z racjonalnym gospodarowaniem zasobami w rolnictwie i rybactwie poprzez kontynuację upowszechniania dobrych praktyk rolniczych i wspieranie takich form i sposobów zagospodarowania przestrzeni produkcyjnej, które sprzyjają ochronie środowiska oraz rozwojowi rolnictwa zintegrowanego. Z rolnictwem ekologicznym związany jest pośrednio również kierunek interwencji pn. *Poprawa stanu środowiska* – ma być on realizowany m.in. poprzez kreowanie ekologicznych postaw Polaków, rozwój edukacji ekologicznej i promowanie „zielonych” zakupów w administracji publicznej.

Bardzo istotnym branżowym dokumentem rangi krajowej, który w szczególny sposób zwraca uwagę na zagadnienie rolnictwa ekologicznego, jest *Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020*²¹. Już w celu ogólnym odwołuje się ona do idei zrównoważonego rozwoju. Dokument porusza m.in. kwestię wzrostu jakości produkowanej żywności, jako odpowiedzi na rosnące wymagania konsumentów oraz sposobu na podniesienie konkurencyjności producentów rolnych, a tym samym wzrost ich dochodów. Podkreśla się przy tym podstawową kwestię, jaką jest zagwarantowanie konsumentom bezpieczeństwa żywności trafiającej na rynek. W *Strategii* kładzie się również nacisk na potrzebę wdrożenia wsparcia w celu wytwarzania

wysokiej jakości towarów rolno-spożywczych, w tym wytwarzanych metodami integrowanymi, ekologicznymi i tradycyjnymi z lokalnych surowców i zasobów. Zwraca się także uwagę na poprawę kondycji zdrowotnej społeczeństwa oraz promowanie wiedzy na temat zdrowego żywienia, np. poprzez pogłębianie wiedzy konsumentów na temat jakości, cech i zalet produktów rolno-spożywczych wytwarzanych metodami ekologicznymi i tradycyjnymi.

1.4. Poziom województwa mazowieckiego

Potrzebę rozwoju rolnictwa ekologicznego dostrzega się nie tylko na poziomie krajowym, ale również regionalnym. W województwie mazowieckim zagadnienie to znalazło swoje odzwierciedlenie m.in. w zapisach *Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku. Innowacyjne Mazowsze*²² – podstawowym i nadrzędnym dokumencie strategicznym regionu, będącym wyrazem polityki Samorządu Województwa Mazowieckiego. Rolnictwo ekologiczne jest w niej wskazane jako szansa rozwojowa dla obszarów wiejskich Mazowsza. W dokumencie, w kierunku dotyczącym *wzmacniania potencjału rozwojowego i absorpcyjnego obszarów wiejskich*, ujęto działanie mające na celu *poprawę efektywności ekonomicznej i innowacyjności sektora rolnego, w tym poprzez rozwój rolnictwa ekologicznego*.

Również *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego*, będący przestrzenną transpozycją zapisów *Strategii*, wśród swoich ustaleń zawiera te dotyczące rolnictwa ekologicznego. Wskazuje on m.in., że w przypadku obszarów *o najniższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego oraz o najniższym dostępie do dóbr i usług* zasady ich zagospodarowania przestrzennego powinny być ukierunkowane na ożywienie gospodarcze obszaru, poprawę warunków życia mieszkańców oraz zmniejszenie poziomu bezrobocia. Będzie to osiągnięte poprzez szereg przedsięwzięć, w tym *podnoszenie poziomu produkcji rolnej przez rozwój jej specjalizacji oraz wdrażanie ekologicznych form produkcji*. Sprzyjać temu powinny działania określone w *Polityce rozwoju i modernizacji obszarów wiejskich*, mającej na celu m.in. zrównoważone kształtowanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej poprzez np. *upowszechnianie działań rolno-środowiskowo-klimatycznych zapewniających rozwój gospodarki rolnej zintegrowanej z ochroną zasobów i walorów przyrodniczych, w tym rozwój rolnictwa ekologicznego*.

²⁰ Dokument przyjęty uchwałą nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r. (M. P. z 2012 r., poz. 882).

²¹ Dokument przyjęty uchwałą nr 163 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 r. (M. P. z 2012 r., poz. 839).

²² Dokument przyjęty uchwałą nr 158/13 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 28 października 2013 r.

Realizacja działań zapisanych w wyżej wymienionych dokumentach powinna przyczynić się do rozwoju rolnictwa ekologicznego, w tym zwiększenia liczby producentów ekologicznych oraz wzrostu areału ekologicznych użytków rolnych i produkcji żywności

organicznej, wpływając tym samym pozytywnie na jakość środowiska naturalnego. Pozwoli również osiągnąć korzyści w zakresie bezpieczeństwa żywności, przyczyniając się potencjalnie do poprawy zdrowotności społeczeństwa.

2. Ekologiczna produkcja rolna w województwie mazowieckim

Rolnictwo ekologiczne (ekstensywne) nie jest *novum* – jako pierwotny sposób gospodarowania było jedynym typem produkcji rolniczej do czasu jej intensywnego uprzemysłowienia i chemizacji, które, ze względu na możliwość zwiększenia zysków z upraw i hodowli, w znaczącym stopniu wyparły rolnictwo organiczne, doprowadzając je do skali marginalnej. Obecnie natomiast, ze względu na coraz częściej dostrzegane i nagłaśniane negatywne skutki, jakie pociąga za sobą intensywna produkcja rolnicza – zarówno dla środowiska naturalnego, jak i dla zdrowia człowieka (ze względu na spożywanie żywności zasadniczo złej jakości, produkowanej w skali przemysłowej), rolnictwo ekologiczne zostaje na nowo „odkrywane” i doceniane, zwłaszcza w krajach Unii Europejskiej²³, w których – celem powrotu do racjonalnej gospodarki żywnościowej – wspomaga się działania dotyczące rozwoju tej gałęzi rolnictwa.

W województwie mazowieckim, jak również w Polsce, rolnictwo ekologiczne jest wciąż niszowym rodzajem produkcji rolniczej – w 2013 r. tego rodzaju gospodarstwa stanowiły zaledwie 1,2% wszystkich gospodarstw w regionie (w kraju 1,9%)²⁴, zaś powierzchnia ekologicznych użytków rolnych była marginalną, bo tylko 2,5% częścią wszystkich użytków rolnych na Mazowszu (w Polsce 3,4%)²⁵. W przypadku wyłączenia z tej analizy m.st. Warszawy²⁶, wartości te byłyby jeszcze niższe i wynosiłyby odpowiednio: 1% i 1,5%. Na tle innych województw, sytuacja Mazow-

sza w zakresie rolnictwa ekologicznego przedstawia się co prawda korzystnie – w 2013 r., zarówno pod względem liczby ekologicznych producentów rolnych (ponad 2,5 tys., tj. 10% tego typu gospodarstw w kraju), jak i powierzchni ekologicznych użytków rolnych (63,5 tys. ha – 9% krajowej powierzchni), zajmowało ono 4. miejsce w kraju, po województwach: warmińsko-mazurskim, zachodniopomorskim i podlaskim. Jeżeli jednak chodzi o wspomniany wcześniej udział powierzchni ekologicznych użytków w użytkach rolnych ogółem (2,5%), to pomimo jego ponad trzykrotnego wzrostu od roku 2008, region zdecydowanie ustępuje województwom: zachodniopomorskiemu, lubuskiemu i warmińsko-mazurskiemu, gdzie udział ten wynosił w 2013 r. odpowiednio: 12%, 9%, 7%, a łączna powierzchnia ekologicznych upraw tych województw stanowiła prawie połowę wszystkich tego typu użytków w kraju.

Pomimo generalnie niewielkiego znaczenia tej gałęzi rolnictwa w regionie, obserwuje się widoczny rozkwit gospodarowania metodami ekologicznymi – od początku analizowanego okresu (lata 2008–2013) liczba omawianych producentów w województwie mazowieckim wzrosła, podobnie jak w kraju, o niemal 80%. Natomiast zmiana w powierzchni wskazanych użytków rolnych wykazywała znacznie większą dynamikę, tj. ponad dwukrotny wzrost (także w Polsce) – Wykresy 1 i 2. W efekcie zwiększyła się również – o 1/3 – średnia powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w gospodarstwach rolnych na Mazowszu, wynosząc w 2013 r. 24,3 ha (w kraju blisko 20% wzrost do 25,2 ha). Co znamienne dla rolnictwa ekologicznego, powierzchnia ta była, zarówno na Mazowszu, jak i w kraju, 2,5-krotnie wyższa od średniej powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach konwencjonalnych.

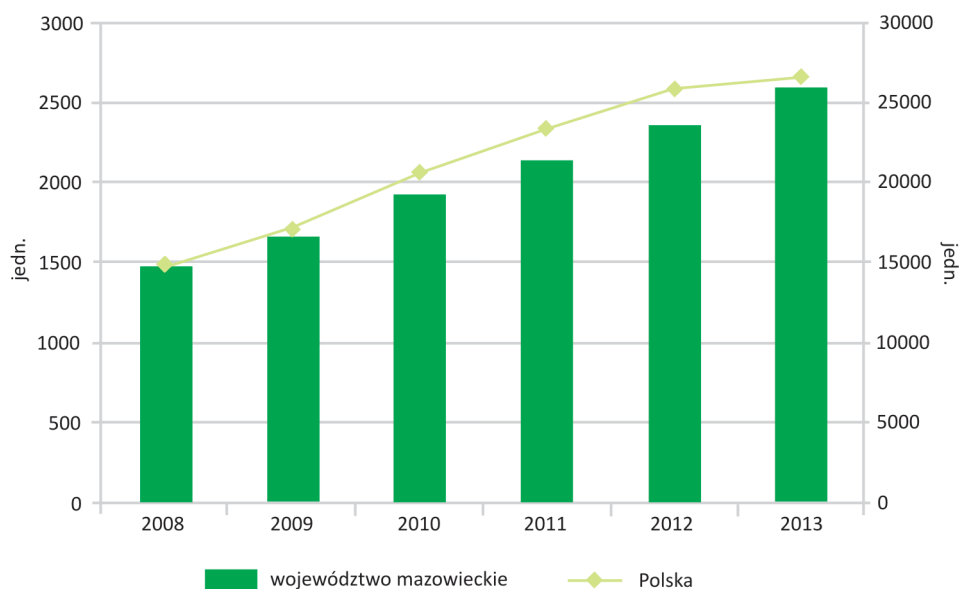
²³ <http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne/Rolnictwo-ekologiczne-w-Polsce>.

²⁴ Obliczenia na podstawie danych BDL GUS.

²⁵ Obliczenia na podstawie danych GJHARS.

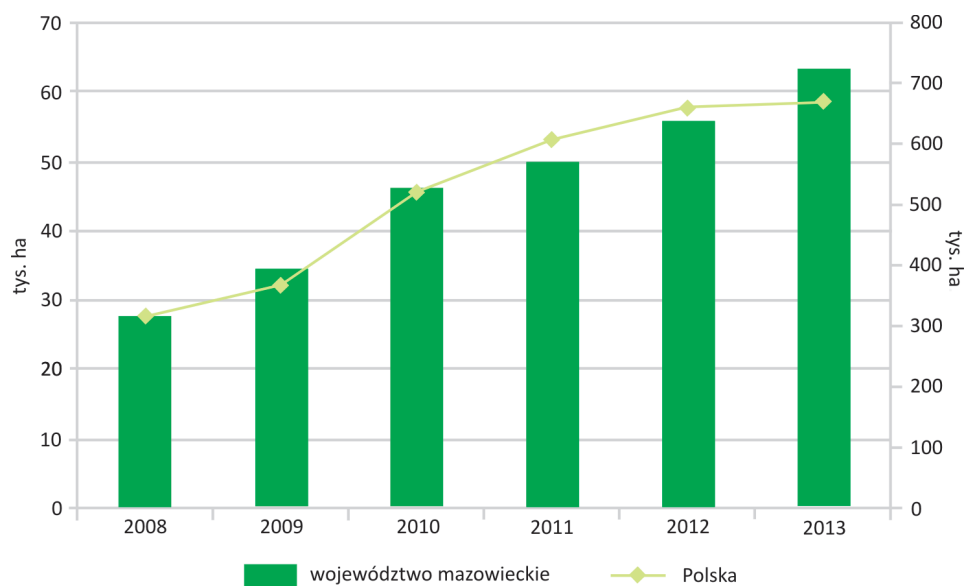
²⁶ Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych jest w przypadku Warszawy obciążona pewnym błędem – baza danych GJHARS dotyczy siedziby użytkownika, a nie faktycznego miejsca prowadzenia działalności rolniczej. Można więc przypuszczać, że jeżeli chodzi o tę jednostkę, produkcja rolnicza była w znacznej większości przypadków prowadzona w innych gminach województwa, a nawet poza nim.

Wykres 1. Liczba ekologicznych gospodarstw rolnych w latach 2008–2013

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIJHARS.

Wykres 2. Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w latach 2008–2013

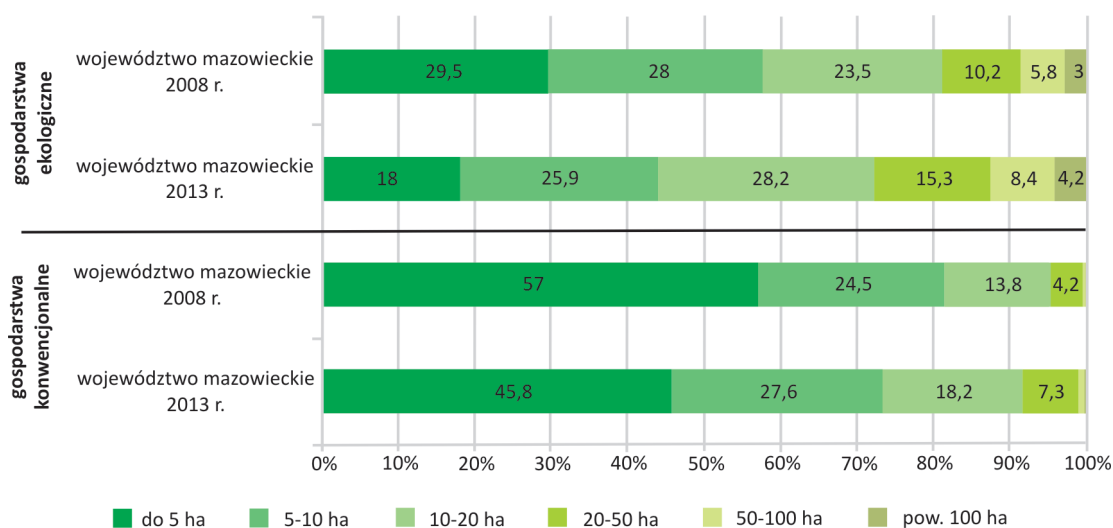

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIJHARS.

Opisane powyżej zmiany w liczbie gospodarstw i powierzchni użytków ekologicznych przełożyły się na strukturę wielkości gospodarstw ekologicznych. Zauważalny jest wzrost udziału gospodarstw średnich (10–50 ha) i dużych (powyżej 50 ha), przy jednoczesnym znaczącym spadku udziału gospodarstw najmniejszych (do 5 ha) – Wykres 3. Paradoksalnie, gospodarstwa ekologiczne, które z założenia powinny

być mniejsze od konwencjonalnych, charakteryzują się niższym od nich udziałem gospodarstw najmniejszych, a znacznie wyższym – największych. Może być to w pewnym stopniu związane z wysokością dopłat dla tego typu podmiotów, zależnych (w perspektywie finansowej UE 2007–2013) od powierzchni użytków ekologicznych w gospodarstwie.

Wykres 3. Struktura wielkości gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych w latach 2008 i 2013

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie: GIJHARS, 2009, *Rolnictwo ekologiczne w Polsce raport 2007–2008*, Warszawa; GIJHARS, 2015, *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2013–2014*, Warszawa; BDL GUS.

Analiza ekologicznych gospodarstw rolnych pod względem rodzaju prowadzonej działalności wykazała, że w województwie mazowieckim, podobnie jak w kraju, dominowała produkcja roślinna, którą zajmowało się 83% producentów, produkcja mieszana zaś (zarówno roślinna, jak i zwierzęca) była domeną pozostałych.

W strukturze ekologicznych użytków rolnych przeważały **rośliny na paszę** (głównie wieloletnie rośliny dwuliścienne, m.in. koniczyna, lucerna, łubin, trawy na gruntach ornych, a także rośliny jednoroczne, tj. kukurydza na kiszonkę czy burak pastewny) oraz **łąki i pastwiska** – kultury te zajmowały w sumie niemal 2/3 powierzchni wszystkich użytków ekologicznych w województwie, a udział ten był znacznie większy niż w przypadku rolnictwa konwencjonalnego – Wykres 4. Powyższe uprawy występowały przede wszystkim w północnej części województwa, a zwłaszcza w powiatach: ostrołęckim, przasnyskim i makowskim, a więc w obszarze, gdzie występuje koncentracja konwencjonalnych upraw tego rodzaju, z uwagi na bardzo mocno zakorzenioną specjalizację w chowie i hodowli bydła. Warto wskazać, że powyższe uprawy, a zwłaszcza łąki i pastwiska, są również integralną częścią gospodarstw ekologicznych z tego typu hodowlą, stanowiąc podstawowe źródło naturalnych pasz dla przeżuwaczy, a także miejsce ich wybiegu i element dobrostanu²⁷. Dodatkowo, w przypadku roślin na pa-

²⁷ H. Jankowska-Huflejt, P. Domański, 2008, *Aktualne i możliwe kierunki wykorzystania trwałych użytków zielonych w Polsce*, Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie, t. 8, z. 2b (24), s. 41.

sze, pod względem powierzchni ekologicznych upraw wyróżniały się powiaty podwarszawskie, zwłaszcza piaseczyński i pruszkowski. Zarówno w przypadku jednej, jak i drugiej kultury, łączna powierzchnia upraw we wspomnianych powiatach stanowiła około 20% danej uprawy ekologicznej w województwie mazowieckim (Załącznik 1: *Mapy Z.1 i Z.2*).

Wysokim, blisko 20% udziałem w strukturze ekologicznych użytków rolnych Mazowsza (choć znacznie niższym niż w przypadku produkcji konwencjonalnej – Wykres 4), charakteryzowały się również uprawy **zbóż** (zwłaszcza żyta, owsa, i pszenżyta). Powierzchnia tego typu użytków na Mazowszu wzrosła, w stosunku do 2008 r., prawie dwukrotnie, do blisko 12,5 tys. ha w roku 2013. Uprawy te skupione były głównie na północy regionu, z wyróżniającymi się gminami powiatu makowskiego (Młynarze, Rożan, Rzewnie), a także w subregionie radomskim, głównie w gminach: Białobrzegi (powiat białobrzegi) i Głowaczów (powiat kozienicki). Powierzchnia ekologicznych upraw zbóż w powyższych gminach w 2013 r. ponad pięciokrotnie przekraczała średnią dla gminy województwa mazowieckiego (wynoszącą ok. 40 ha), a w przypadku gminy Białobrzegi – nawet piętnastokrotnie. Na wspomnianych obszarach, uprawa zbóż jest rozwiniętym kierunkiem produkcji rolniczej, można zatem przypuszczać, że część występujących upraw została „przetawiona” na metody ekologiczne (Załącznik 1: *Mapa Z.3*).

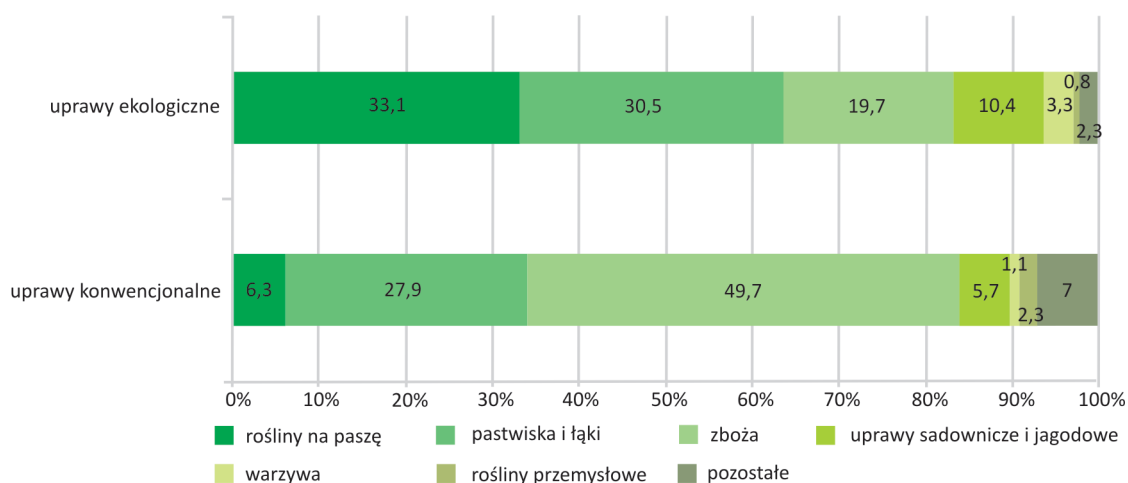
Kolejną pod względem powierzchni upraw kulturą w strukturze ekologicznych użytków rolnych są **uprawy sadownicze i jagodowe**. Ich udział we wspomnianej strukturze w 2013 r. wynosił 10%, co jest wskaźnikiem znacznie wyższym niż w przypadku tego rodzaju upraw metodami konwencjonalnymi (Wykres 4). Użytki te rozciągały się przede wszystkim na południe i południowy zachód od Warszawy, z wyróżniającymi się gminami powiatów: piaseczyńskiego, pruszkowskiego, a także żyrardowskiego i grójeckiego, a więc na obszarach o silnie rozwiniętej konwencjonalnej produkcji owoców, co z pewnością było przyczynkiem do rozwoju właśnie tej gałęzi rolnictwa ekologicznego. Powiaty te skupiały łącznie niemal 1/4 całkowitej powierzchni ekologicznych upraw w regionie, a dominującą branżą w tym zakresie była dla nich uprawa jabłoni. W rozpatrywanej gałęzi rolnictwa ekologicznego w województwie mazowieckim zauważalna była również produkcja owoców jagodowych, m.in. malin, głównie w gminach Zakroczym (powiat nowodworski) i Siedlce (powiat siedlecki) oraz porzeczek w gminach Sanniki (powiat gostyński) i Lipsko (powiat lipski) (Załącznik 1: Mapa Z.4).

Uprawa warzyw w strukturze ekologicznych użytków rolnych Mazowsza charakteryzowała się w 2013 r. niskim, 3% udziałem, jednak trzykrotnie większym w porównaniu z produkcją konwencjonalną (Wykres 4). Powierzchnia omawianych upraw w województwie jest co prawda globalnie niewielka (nieco ponad 2 tys. ha), jednak jej pięciokrotny wzrost od roku 2008 świadczy o dynamicznym rozwoju tej branży rolnictwa ekologicznego. W produkcji warzyw dominowały rośliny strączkowe (głównie fasola), stanowiące po-

nad połowę areału wszystkich uprawianych w sposób ekologiczny na Mazowszu warzyw. Uprawa tego typu kultury skupiona była przede wszystkim w podregionie radomskim, zwłaszcza w gminach powiatu białobrzeskiego (wyróżniającego się w konwencjonalnej produkcji tego rodzaju), a także w środkowej części województwa z wyróżniającymi się gminami: Dobrze, Mrozy, Kałuszyn (powiat miński). Poza roślinami strączkowymi, w regionie uprawiane były również warzywa kapustne (zwłaszcza w powiecie przasnyskim) oraz w niewielkim stopniu (i bez wyraźnej koncentracji przestrzennej) ekologiczne: ogórki, marchew, i pomidory (Załącznik 1: Mapa Z.5).

Znikomym odsetkiem w strukturze ekologicznych użytków rolnych w województwie mazowieckim (0,8%, w kraju 0,7%) charakteryzowały się w 2013 r. uprawy **roślin przemysłowych**. Również w porównaniu struktury upraw ekologicznych z konwencjonalnymi, ich udział jest znacznie mniejszy (Wykres 4). Areał powyższych upraw w regionie w stosunku do 2008 r. wzrósł jednak, podobnie jak w przypadku warzyw, ponad pięciokrotnie (w kraju blisko dwukrotnie), co świadczy o rosnącym zainteresowaniu tego rodzaju produkcją. W uprawie roślin przemysłowych dominowały rzepak i rzepik, stanowiące ponad 2/3 tego typu ekologicznej produkcji, a także rośliny lecznicze i przyprawowe, zajmujące 1/6 powierzchni wszystkich roślin przemysłowych uprawianych metodami ekologicznymi. Uprawy te skupione były głównie na południu regionu, z wyróżniającymi się powiatami: lipskim, szydłowieckim i radomskim, a także na północy regionu, zwłaszcza w powiecie makowskim (Załącznik 1: Mapa Z.6) – nie miały one związku z obszarami

Wykres 4. Struktury użytków rolnych (rolnictwo ekologiczne i konwencjonalne) w województwie mazowieckim

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIJHARS z 2013 r. oraz PSR 2010.

o stosunkowo wysokim udziale tych roślin w powierzchni zasiewów w rolnictwie konwencjonalnym²⁸.

Pomimo pewnych zauważonych (opisanych wyżej i przedstawionych na wykresie) precedensów w strukturze rolnictwa ekologicznego w porównaniu z konwencjonalnym, należy być ostrożnym w wyciąganiu wniosków dotyczących wykształconych specjalizacji województwa w tego rodzaju produkcji rolnej. Należy bowiem mieć na względzie, że na tle krajowej powierzchni ekologicznych upraw, żadna z ww. kultur nie wyróżnia się, a udział każdej z nich w tego samego rodzaju ekologicznych uprawach w kraju to około 10%.

Na podstawie powyższej analizy rozmieszczenia przestrzennego poszczególnych rodzajów ekologicznych upraw można zauważyć, że pokrywało się ono (w sposób najbardziej widoczny) z tym występującym w rolnictwie konwencjonalnym w przypadku łąk i pastwisk oraz upraw sadowniczych i jagodowych, a więc upraw, w których województwo mazowieckie jest liderem w skali krajowej. Ponadto, w nieco mniejszej skali, zależność tę zauważa się w przypadku uprawy zbóż (*Mapa 1*). Powyższe może więc być symptomem rozwoju ekologicznych „podspecjalizacji” regionu w zakresie wskazanych rodzajów produkcji rolniczych.

Jak wspomniano wyżej, rolnictwo ekologiczne, zarówno w województwie mazowieckim, jak i w kraju, nastawione było przede wszystkim na produkcję roślinną, niemniej jednak produkcja zwierzęca również odgrywała istotną rolę w analizowanych gospodarstwach.

W województwie mazowieckim, podobnie jak w kraju, ekologiczna produkcja zwierzęca skupiona była głównie na hodowli bydła, drobiu kurzego i trzody chlewnej, przy śladowo występującej hodowli innych gatunków zwierząt, takich jak konie, owce czy króliki.

Spośród wszystkich ekologicznych gospodarstw utrzymujących zwierzęta, przeważały te zajmujące się ekologiczną hodowlą bydła, a zwłaszcza krów mlecznych. Najwyższą obsadą tego typu zwierząt charakteryzowały się, podobnie jak w przypadku hodowli konwencjonalnej, północne rejony województwa, tj. głównie powiaty: ostrołęcki i przasnyski, skupiające łącznie niemal 1/3 pogłowia bydła hodowanego metodami ekologicznymi w regionie (*Mapa 2*). Na uwagę zasługuje zwłaszcza gmina Chorzele (powiat przasnyski), gdzie produkowana była niemal 1/6 ekologicznego mleka w województwie. Warto jednak podkreślić, że ze względu na wysokie wymagania stawiane przy

tego rodzaju hodowli (np. konieczność zapewnienia zwierzętom stałego dostępu do terenów na wolnym powietrzu, posiadanie ograniczonej liczby zwierząt, przygotowanie oddzielnych pomieszczeń zapewniających zaspokajanie potrzeb rozwojowych, fizjologicznych i etologicznych zwierząt²⁹) w ostatnich latach obserwuje się, podobnie jak w kraju, systematyczny spadek liczby tego typu gospodarstw. W stosunku do 2008 r. liczba ta zmniejszyła się o niemal 20% (w kraju o 10%), do 233 tego typu gospodarstw w regionie (niecałe 10% wszystkich gospodarstw ekologicznych). Można zatem przypuszczać, że powyższe czynniki mają znaczący wpływ na aspekt ekonomiczny produkcji, tj. zdecydowanie podnoszą koszty ekologicznej hodowli, przez co produkcja ta staje się mniej opłacalna niż hodowla metodami konwencjonalnymi.

Podobnie jak w przypadku hodowli bydła, spadła również liczba gospodarstw zajmujących się produkcją trzody chlewnej. W 2013 r. na Mazowszu zainteresowanych tego typu hodowlą było zaledwie 60 gospodarstw – niemal 2/3 mniej niż w 2008 (w kraju spadek o ponad 50%), co przełożyło się na 60% zmniejszenie pogłowia tych zwierząt w regionie – do 685 sztuk. Malejące zainteresowanie rolników ekologiczną hodowlą trzody chlewnej może być związane, analogicznie jak w przypadku hodowli bydła, z wysokimi wymaganiami stawianymi rolnikom, co było dla nich jeszcze bardziej odczuwalne biorąc pod uwagę ogólnie mniejszą opłacalność produkcji w tym zakresie (spadek cen żywca wieprzowego)³⁰. Analizując koncentrację pogłowia ekologicznej trzody chlewnej w 2013 r. w układzie przestrzennym, zauważyć należy, że hodowla ta skupiona była głównie w podregionie radomskim, a zwłaszcza w gminach Garbatka-Letnisko i Głowaczów (powiat kozienicki) oraz Radzanów (powiat białobrzeski), a także na wschodzie regionu, szczególnie w gminie Sarnaki (powiat łosicki). Pogłowie trzody chlewnej hodowanej metodami ekologicznymi w powyższych gminach ponad 25-krotnie przekraczało średnią dla województwa, a łączna liczba analizowanych zwierząt w tych gminach stanowiła ponad 1/3 wszystkich „ekologicznych świń” hodowanych na Mazowszu (*Mapa 3*).

Odmienne niż w przypadku wyżej opisanych gatunków zwierząt, obserwuje się rosnące zainteresowanie chowem i hodowlą ekologicznego drobiu kurzego, będące przede wszystkim wynikiem wzrostu popytu na tego rodzaju mięso³¹. W stosunku do

²⁸ *Zmiany w rolnictwie Mazowsza w latach 2002–2010*, 2014, MAZOWSZE. Analizy i Studia, nr 1 (38), MBPR, Warszawa, s. 30.

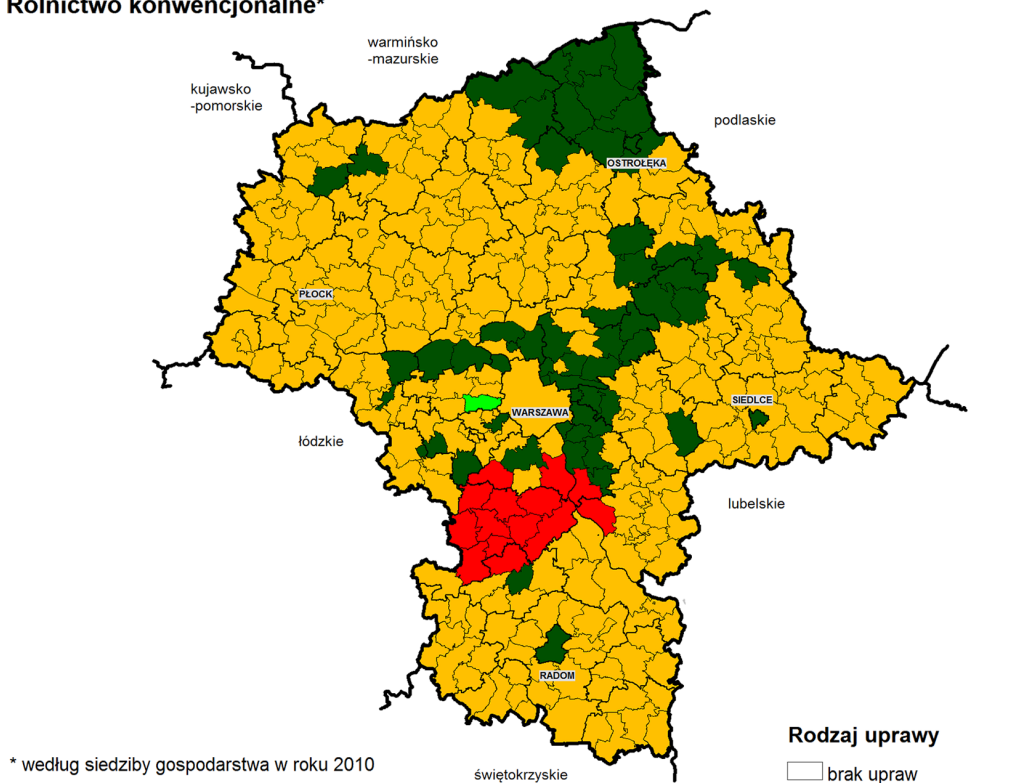
²⁹ Na podstawie Rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007.

³⁰ <http://www.agrofoto.pl/forum/blog/30/entry-543-oplalnosc-produkcji-trzody-chlewnej-w-polsce-a-spadek-poglowia/>.

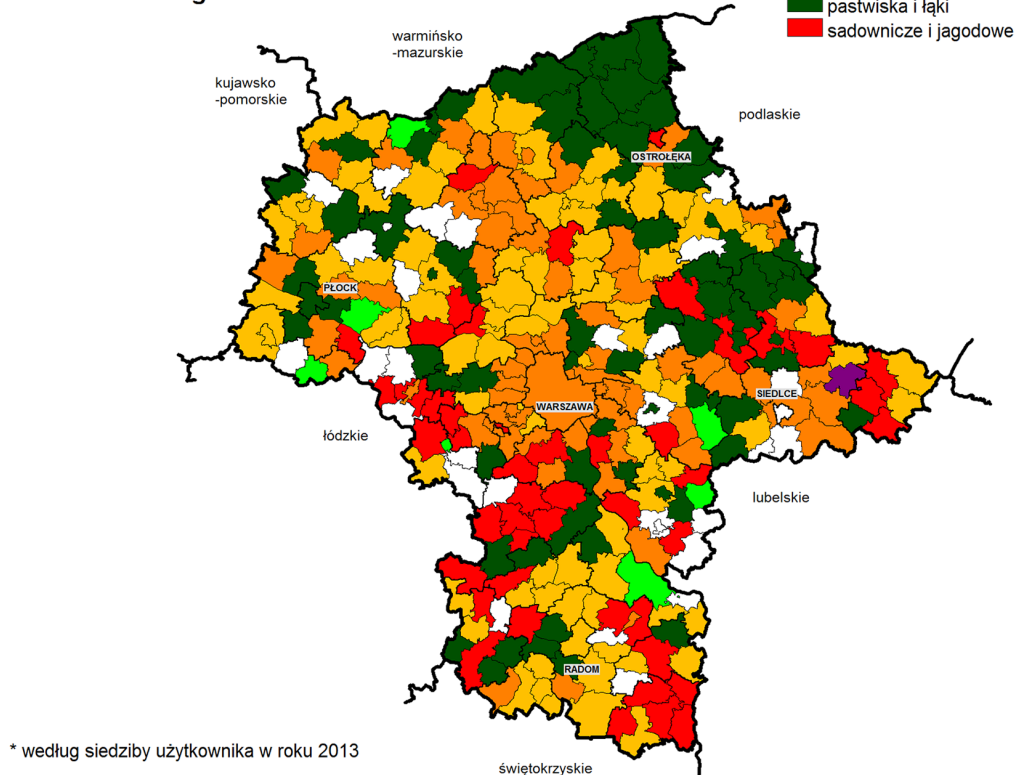
³¹ Patrz np.: <http://biokurier.pl/aktualnosc/2304-coraz-wiecej-chetnych-na-ekologiczny-drob-ale-ceny-wysokie>.

Mapa 1. Przeważający typ uprawy w gminach województwa mazowieckiego

Rolnictwo konwencjonalne*

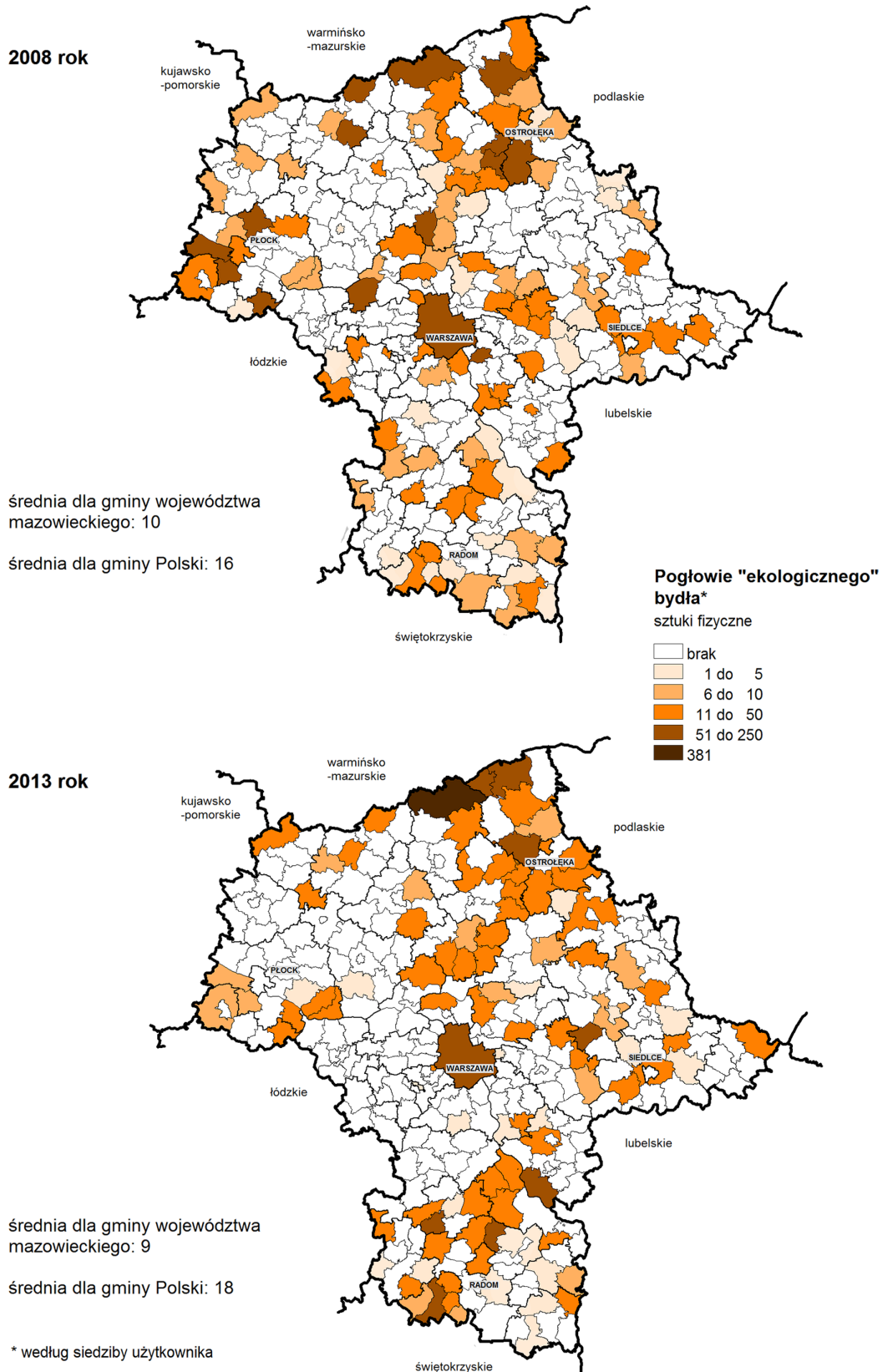

Rolnictwo ekologiczne*

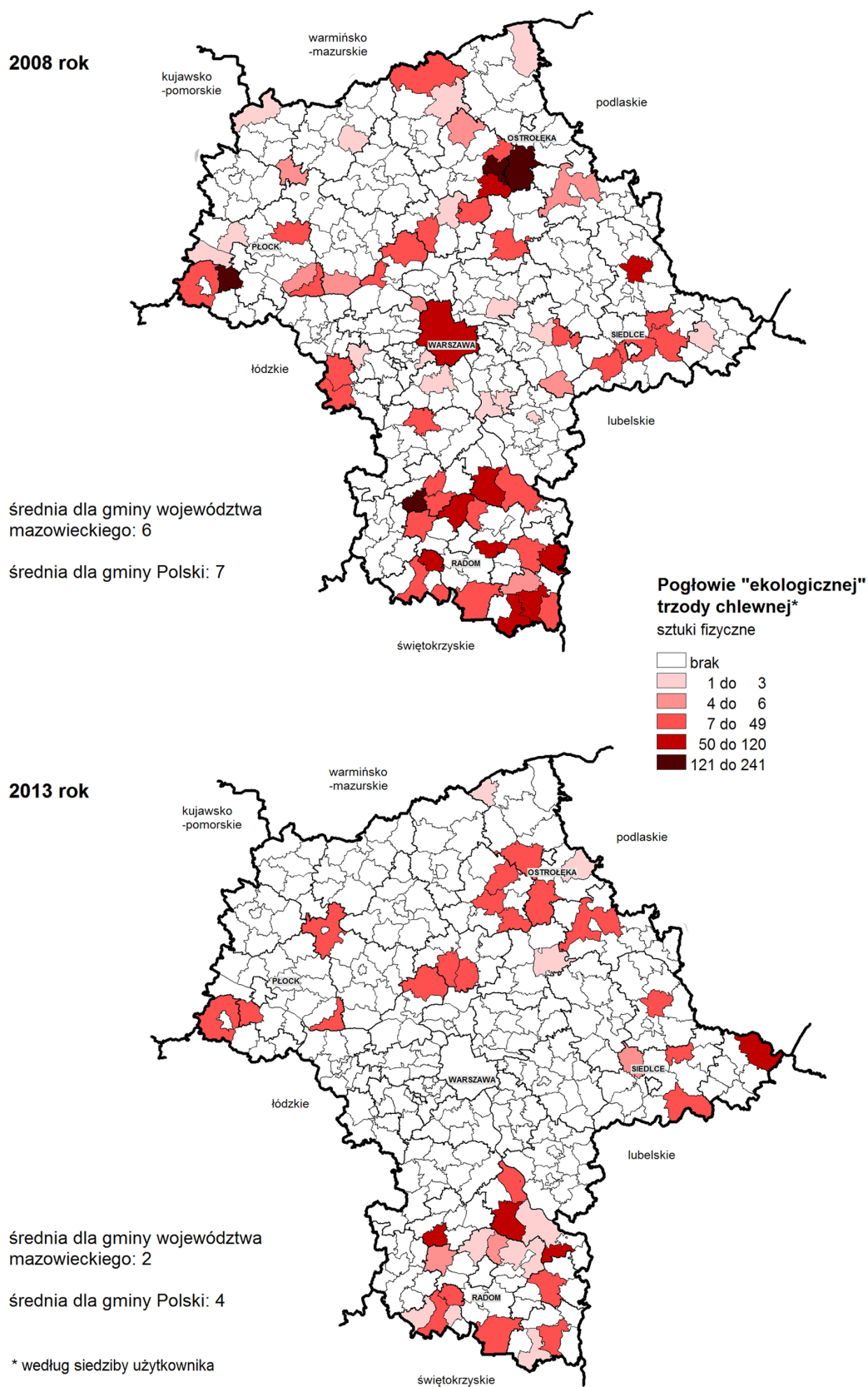
Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIJHARS oraz PSR 2010.

Mapa 2. Ekologiczna hodowla bydła w gminach województwa mazowieckiego

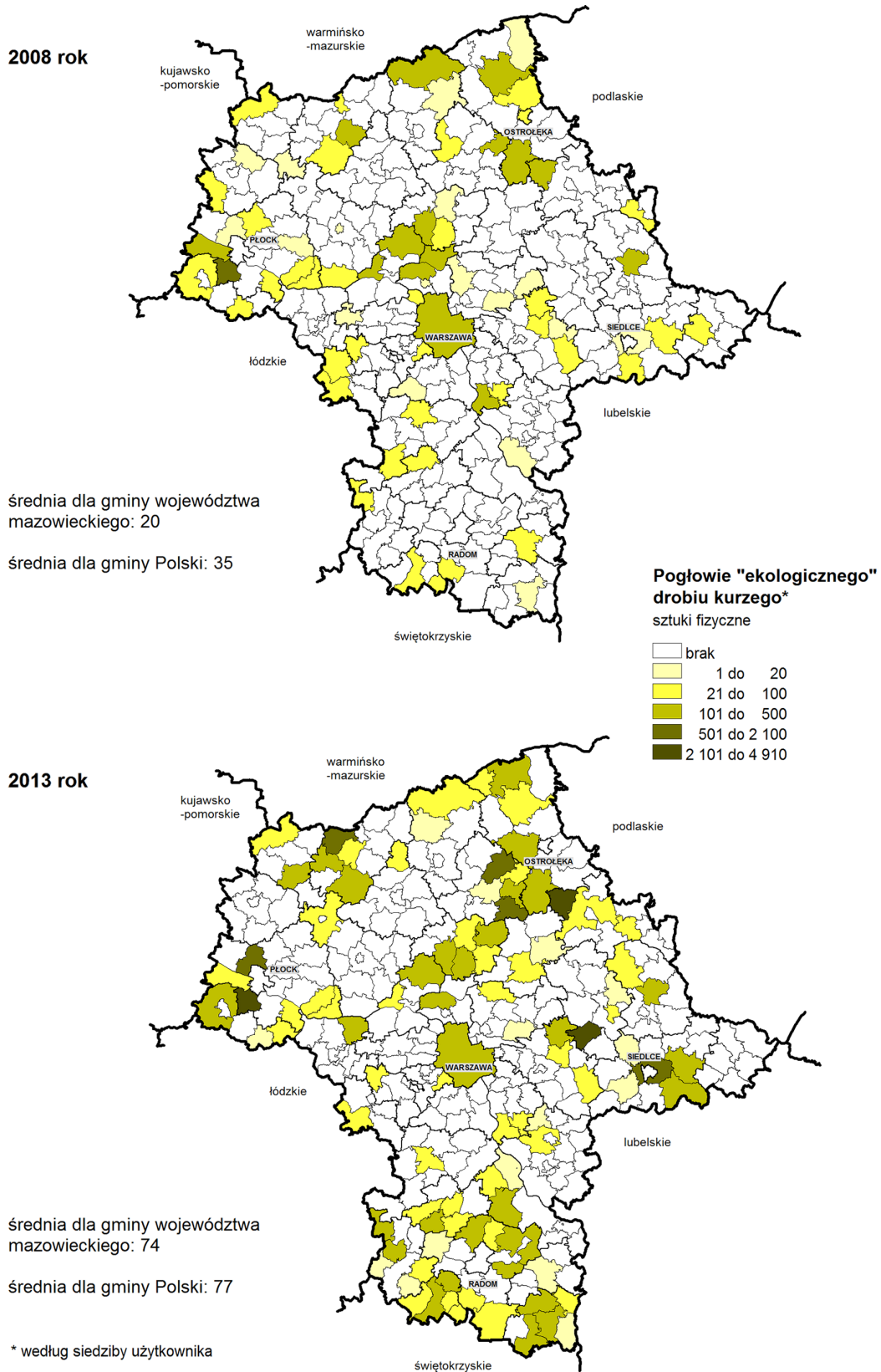
Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIJHARS.

Mapa 3. Ekologiczna hodowla trzody chlewnej w gminach województwa mazowieckiego

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIHARS.

Mapa 4. Ekologiczna hodowla drobiu kurzego w gminach województwa mazowieckiego

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIJHARS.

2008 r. znacząco zwiększyła się liczba gospodarstw zajmujących się tego typu hodowlą (ze 145 do 232), co w konsekwencji przełożyło się na niemal czterokrotny wzrost liczby sztuk ekologicznego drobiu kurzego w województwie, przy ponad dwukrotnym wzroście w kraju. Analiza przestrzennego rozmieszczenia „ekologicznego drobiu” w regionie nie wykazała wyraźnej koncentracji tego rodzaju hodowli. W 2013 r. największe fermy tych ptaków zlokalizowane były w gminach: Łąck (powiat płocki), Wąsewo (powiat ostrowski) oraz Wierzbno (powiat węgrowski) i skupiały łącznie ponad 40% pogłównia omawianego gatunku w województwie (Mapa 4). Warty podkreślenia wydaje się znaczący wzrost ich liczby w podregionie radomskim. W stosunku do 2008 r. wzrosła ona na tym terenie niemal trzynastokrotnie, stanowiąc w 2013 r. ponad 15% pogłównia drobiu regionu.

3. Przetwórstwo ekologiczne w województwie mazowieckim

Ekologiczna produkcja rolnicza jest niezbędnym ogniwem w łańcuchu rynku żywności organicznej – 95% końcowego produktu musi się bowiem składać z komponentów pochodzenia rolniczego wytworzonych według zasad rolnictwa ekologicznego (pozostałe 5% może być wytworzone metodami konwencjonalnymi, ale tylko pod warunkiem, że znajdują się na ściśle określonej liście³²). Produkcja artykułów organicznych związana jest zatem z podażą surowców ekologicznych, zależną m.in. od liczby ekologicznych producentów rolnych – potencjalnych dostawców tych surowców. Aby jednak można było mówić o żywności ekologicznej, produkty rolne służące do jej wyrobu muszą być nie tylko pozyskane metodami ekologicznymi, ale również tą samą metodą przetworzone. Oznacza to m.in., że do produkcji wyrobu ekologicznego można użyć tylko wybranych dodatków niebędących produktami rolniczymi³³, a w procesie technologicznym dopuszcza się używanie wyłącznie konkretnych substancji³⁴.

Podsumowując, na Mazowszu, pomimo ciągłego wzrostu liczby gospodarstw prowadzących produkcję ekologiczną, powierzchnia ekologicznych użytków w dalszym ciągu stanowi relatywnie niewielki odsetek w użytkach rolnych ogółem regionu. Przeprowadzona analiza nie wykazała, co prawda, wyraźnej specjalizacji regionu w produkcji ekologicznej, jednakże dynamiczne zmiany, jakie następują w tej dziedzinie, jak również pewne zjawiska odmienne niż w przypadku produkcji konwencjonalnej pozwalają wysnuć ostrożny wniosek, że niektóre branże rolnictwa ekologicznego nabierają coraz większego realnego znaczenia – dotyczy to przede wszystkim owoców, warzyw oraz hodowli drobiu kurzego.

Pomimo wyżej wskazanych wysokich wymogów, przetwórstwo ekologiczne jest bardzo dynamicznie rozwijającym się sektorem produkcji żywności³⁵, m.in. ze względu na zwiększający się popyt konsumentów na produkty spożywcze wysokiej jakości. Odzwierciedlenie tej tendencji widać w rosnącej liczbie przetwórczy, zarówno na Mazowszu, jak i w całym kraju. Jak wynika z danych GIJHARS, na przestrzeni lat 2008–2013 liczba ta w regionie wzrosła ponad dwukrotnie – z 37 do 78 (w kraju wzrost o ok. 70%, z 236 do 407). We wszystkich latach omawianego okresu województwo mazowieckie było liderem pod względem liczby tych jednostek – w 2013 r. zarejestrowanych było w nim niemal 20% wszystkich tego typu podmiotów w Polsce (kolejne miejsca zajęły województwa: wielkopolskie i lubelskie, odpowiednio: 53 i 45 przetwórczy).

Zestawiając powyższe informacje z danymi przedstawionymi w rozdziale 2. (*Ekologiczna produkcja rolno*), można stwierdzić, że województwo mazowieckie charakteryzowało się wyższą niż średnio w Polsce relacją liczby zarejestrowanych przetwórczy ekologicznych do liczby tego rodzaju gospodarstw rolnych. W 2013 r. na jeden zakład przetwórczy na Mazow-

³² Załącznik IX do Rozporządzenia Komisji (WE) nr 889/2008.

³³ Załącznik VIII, sekcja A, Rozporządzenia Komisji (WE) nr 889/2008.

³⁴ Załącznik VIII, sekcja B, Rozporządzenia Komisji (WE) nr 889/2008.

³⁵ *Żywność ekologiczna – regulacje prawne, system kontroli i certyfikacji*, 2013, Z badań nad rolnictwem ekologicznym, nr 80 (21), IERiGŻ PIB, Warszawa.

szu przypadały 33 gospodarstwa ekologiczne (w roku 2008 – 40), podczas gdy średnio w Polsce dwa razy więcej, tj. 65 gospodarstw (w pięciu województwach wskaźnik ten był niższy niż na Mazowszu³⁶). Z kolei analiza powierzchni ekologicznych użytków rolnych w gospodarstwach przypadającej na jednego przetwórcę wskazuje, że, pomimo wzrostu wartości tego wskaźnika od roku 2008 (o ponad 60 ha, tj. blisko 10%), wskaźnik ten był znacznie niższy niż w Polsce i wynosił 813 ha (w Polsce 1646 ha, wzrost o ponad 300 ha, tj. ponad 20%) – Wykres 5. Przy założeniu, że surowce wyprodukowane w gospodarstwach ekologicznych trafiają do ekologicznych przetwórci, powyższe dane mogłyby wskazywać, że na Mazowszu funkcjonują przetwórci mniejsze niż średnio w kraju (tj. o mniejszym wolumenie produkcji). Korelacja ta jest jednak pozorna. Pomimo widocznego w Polsce wzrostu liczby zakładów przetwarzających produkty z rolnictwa ekologicznego, ocenia się ją jako bardzo małą (znacznie mniejszą niż w takich krajach Europy jak Niemcy czy Francja), niewystarczającą dla zaspokojenia potrzeb krajowych konsumentów na żywność ekologiczną. Ekologiczne surowce, z powodu braku stosownych odbiorców (ekologicznych przetwórców), trafiają często do konwencjonalnych zakładów rolno-spożywczych³⁷, lub są eksportowane³⁸. Z drugiej strony, przetwórcy zgłaszają problemy z zakupem interesującego ich surowca – spowodowane jest to m.in. dużym rozdrobnieniem gospodarstw, przy jednoczesnej trudności w organizowaniu się w grupy w celu zaopatrzenia przetwórci w taką ilość surowców o podobnych parametrach, którą będzie się opłacało przetworzyć³⁹. Natomiast analiza danych dotyczących rolnictwa i przetwórstwa ekologicznego w znacznej większości przypadków nie wykazała potencjalnego związku tych działalności, tj. jednoczesnej produkcji i przetwarzania danego produktu rolnego⁴⁰.

Branżą, którą zajmowało się najwięcej spośród zarejestrowanych na Mazowszu przetwórci ekologicz-

³⁶ Śląskie (15), opolskie (18), wielkopolskie (19), kujawsko-pomorskie (28), łódzkie (31). Źródło: obliczenia MBPR na podstawie danych GIJHARS w Warszawie, <http://www.ijhar-s.gov.pl/pliki/A-pliki-z-glownego-katalogu/ethernet/2014/czerwiec/Tabela%201%20liczba%20producentow%202013.pdf>.

³⁷ T. Nowogrodzka, 2012, *Stan i perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce*, Zeszyty Naukowe SGGW, t. 12 (XXVII), z. 2, s. 60.

³⁸ Patrz np.: <http://biznes.onet.pl/wiadomosci/kraj/przybywagospodarstw-ekologicznych-ale-brakuje-przetworni/7mwme> lub <http://ekorynek.com/agrobiznes/162-polska-moda-na-gospodarstwa-ekologiczne>.

³⁹ *Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014–2020 z dnia 1 sierpnia 2014 r.*

⁴⁰ Analiza bazy danych dotyczących producentów i przetwórców ekologicznych pozyskanej od GIJHARS.

nych, było przetwórstwo owoców i warzyw. Produkcją soków, konserwowaniem oraz pozostałym ich przetwarzaniem zajmowało się 18 podmiotów w regionie (blisko 1/4 wszystkich przetwórców). Z województwa mazowieckiego pochodził co piąty przetwórcza owoców i warzyw w kraju. Według danych GIJHARS, produkcja ekologicznych przetworów owocowych i warzywnych w 2013 r. na Mazowszu (ponad 500 tys. ton) stanowiła znaczną większość produkcji krajowej (niemal 3/4). Przetwórci te znajdowały się w większych ośrodkach miejskich województwa (m.st. Warszawa, Radom, Siedlce, Ostrołęka), a także w okolicach Warszawy (w powiecie piaseczyńskim i nowodworskim) oraz w Grójcu (powiat grójecki).

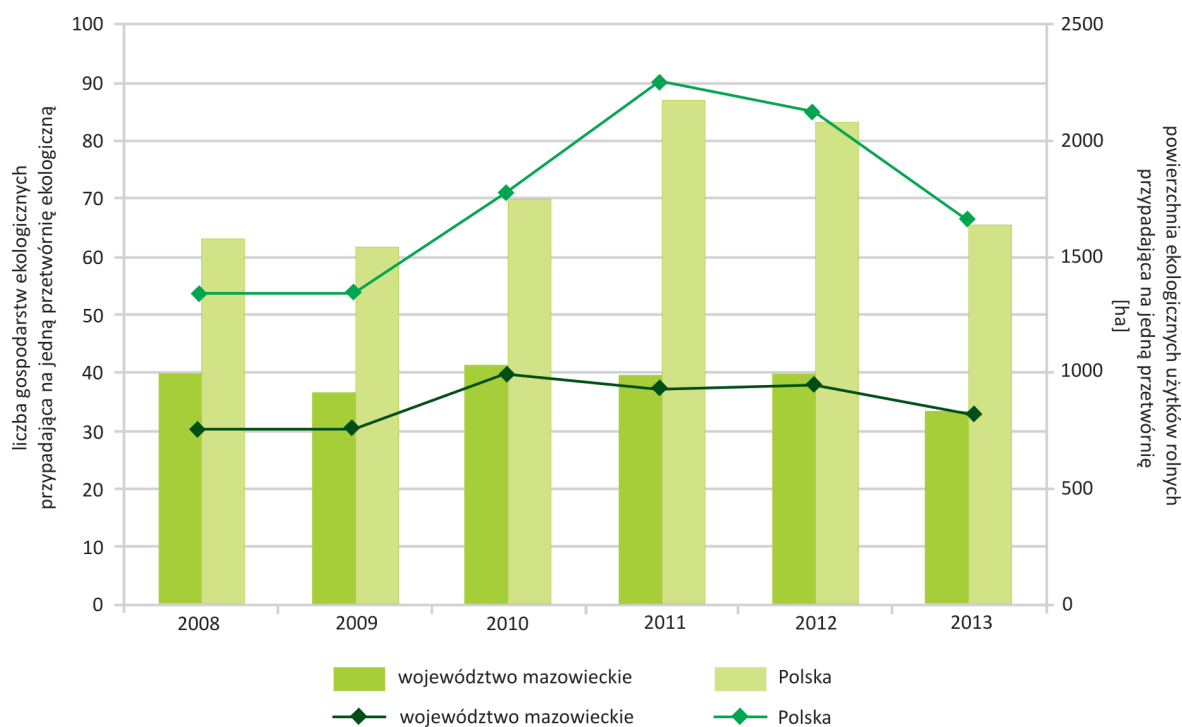
Kolejną pod względem liczebności przetwórców ekologicznych branżą w województwie mazowieckim było wytwarzanie produktów przemiału zbóż, którym zajmowało się dziewięć podmiotów (co dziesiąty certyfikowany przetwórcza w regionie). Przetwórci ci stanowili niemal 1/3 wszystkich ekologicznych wytwórców tego rodzaju produktów w kraju, a wytworzyli blisko 1/5 wolumenu krajowej produkcji wskazanych artykułów. 1/3 z nich swoją siedzibę miała w Warszawie, pozostali m.in. w Radomiu, Lipsku, Wołominie czy Grójcu.

Uwagę zwracają dane dotyczące certyfikowanych przetwórców mleka oraz mięsa w województwie. Pomimo bardzo mocno zakorzenionych specjalizacji rolnictwa konwencjonalnego w tych branżach, jak również niemałej w skali kraju produkcji ekologicznej w tym zakresie (patrz: rozdział 2. *Ekologiczna produkcja rolna*), ekologicznym przetwórstwem tych surowców zajmuje się tylko jeden podmiot w przypadku mleka (w Polsce było ich dziewięciu), natomiast w przypadku mięsa – trzech (w kraju 19). Udział przedstawicieli obu branż w produkcji krajowej jest znikomy i wynosi po ok. 0,5%.

Spośród pozostałych branż przetwórstwa ekologicznego, warto zwrócić w województwie mazowieckim szczególną uwagę na następujące:

- produkcja kakao, czekolady i wyrobów cukierniczych – pięć podmiotów (z dziewięciu w kraju), zlokalizowanych w m. st. Warszawa, wytwarzających 3/4 tego rodzaju artykułów w Polsce,
- produkcja pieczywa; produkcja świeżych wyrobów ciastkarskich i ciastek – siedmiu przetwórców (z 22 w Polsce), o łącznym wolumenie produkcji wynoszącym ok. 1/3 produkcji krajowej,
- przetwórstwo herbaty i kawy – cztery podmioty (z 17 w Polsce), wytwarzające 1/5 tego rodzaju artykułów w kraju,

Wykres 5. Relacja liczby gospodarstw ekologicznych oraz powierzchni użytków ekologicznych do liczby certyfikowanych przetwórci w województwie mazowieckim i w Polsce w latach 2008–2013

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIJHARS.

- produkcja pozostałych napojów (bezalkoholowych) – jeden przetwórcza (z pięciu w całym kraju) o znaczącej, wynoszącej ok. 98% krajowej, produkcji.

Warto wskazać, że licencją ekologicznego przetwórstwa rolno-spożywczego certyfikuje się również podmioty zajmujące się pakowaniem i pozostałym przygotowaniem produktu do sprzedaży (etykietowaniem, konfekcjonowaniem, znakowaniem itp.). W 2013 r. na Mazowszu aż 15 certyfikowanych jednostek (1/5) zajmowało się tego rodzaju działalnością, z czego dla ośmiu (10%) była to działalność wyłączna. Podmioty te znajdowały się w głównej mierze w m.st. Warszawa oraz w okolicach (powiaty warszawski zachodni, piaseczyński czy legionowski). Istotnym w kontekście przetwórstwa ekologicznego jest również fakt, że, zgodnie z danymi GIJHARS, aż 28 z 78 certyfikowanych przetwórców w województwie mazowieckim nie wykazało w 2013 r. produkcji artykułów spożywczych. Zatem, pomimo największej w Polsce liczby tych podmiotów, przetwórstwem *sensu stricto* (bez pakowania i przygotowania do sprzedaży) zajmowały się w 2013 r. tylko 42 jednostki.

Wymiernym dla gospodarki aspektem rolnictwa i przetwórstwa ekologicznego jest obrót wytworzo-

nym produktem. Według danych GIJHARS, mniej niż połowa przetwórców (tj. 23) wprowadzała w 2013 r. artykuły na rynek produktów ekologicznych (Unia Europejska), z czego jednak 1/5 – również do krajów poza Unią Europejską.

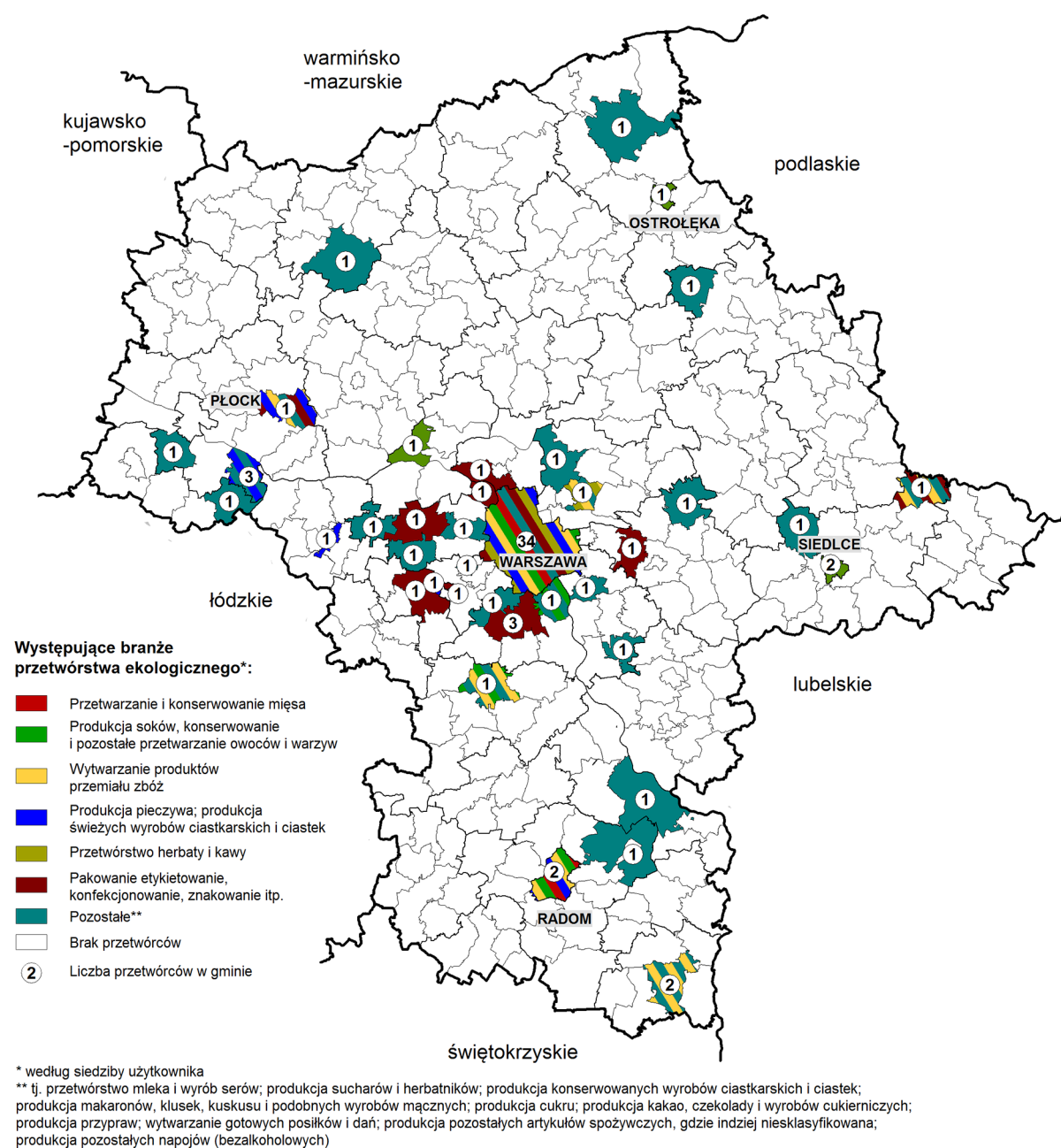
Rozmieszczenie przetwórców ekologicznych⁴¹ w województwie mazowieckim jest zróżnicowane przestrzennie. Największą liczbę tych zakładów skupiała centralna część regionu – niemal połowa z nich znajdowała się w Warszawie, a spośród pozostałych, najwięcej zlokalizowanych było w jej okolicach, w powiatach: warszawskim zachodnim (gminy: Leszno, Błonie, Łomianki, Stare Babice, Kampinos), piaseczyńskim (gminy: Piaseczno, Konstancin-Jeziorna, Lesznowola) – po pięć zakładów, oraz w powiecie grodziskim (gminy: Podkowa Leśna, Milanówek, Grodzisk Mazowiecki) – trzy przetwórnie. Koncentracja tego rodzaju podmiotów występuje także wokół miast: Płock, Radom i Siedlce. Relatywnie wysoka liczba tego typu zakładów charakteryzowała powiaty: płocki (gminy: Słubice, Łąck, Bulkowo) – pięć przetwórci, oraz siedlecki (gminy: Mokobody, Korczew i Siedlce) – cztery przetwórnie. Przetwórstwo eko-

⁴¹ Analizy dokonano wg miejsca rejestracji podmiotu.

logiczne najmniej zauważalne jest natomiast w północno-wschodniej, notabene typowo rolniczej, części województwa, obejmującej subregiony ostrołęcki i ciechanowski (Mapa 5). Na podstawie powyższej analizy można wysnuć wniosek, że lokalizacja przetwórci ekologicznych w województwie mazowieckim nie jest determinowana bliskością bazy surowcowej, ale raczej sąsiedztwem chłonnego rynku zbytu na tego rodzaju niszowe produkty.

Podsumowując, pomimo widocznej dynamiki w liczbie podmiotów przetwórstwa ekologicznego, rozwija się ono na Mazowszu, jak również w kraju, w stosunku do produkcji ekologicznej, powoli i jest na relatywnie niskim poziomie – zarówno wolumen produkcji ekologicznych artykułów spożywczych, jak i poziom ich eksportu jest znikomy względem produkcji konwencjonalnej.

Mapa 5. Rozmieszczenie przetwórci ekologicznych w gminach województwa mazowieckiego

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIJHARS.

4. Wsparcie rolnictwa ekologicznego w województwie mazowieckim

Ekologiczna produkcja rolna, zgodna z obowiązującymi zasadami i wytycznymi, takimi jak np.: ograniczenie nawożenia gleb, redukcja zużycia środków ochrony roślin, czy uproszczenie płodozmianu, przyczynia się do zachowania dobrego stanu środowiska i minimalizacji negatywnych efektów działalności rolniczej. Wiąże się ona jednak z mniejszym niż w przypadku gospodarstw konwencjonalnych plonowaniem roślin, co, zwłaszcza w okresie przestawiania gospodarstwa, pociąga za sobą straty finansowe i spadek efektywności ekonomicznej gospodarstwa. W celu zrekompensowania utraconego dochodu, czy dodatkowych poniesionych kosztów, producentom ekologicznym, jako świadczącym usługi prośrodowiskowe, oferuje się dotacje.

W latach 2008–2013 wsparcie finansowe dla rolników prowadzących produkcję metodami naturalnymi stanowiły głównie dopłaty do powierzchni upraw ekologicznych, funkcjonujące w ramach *Pakietu rolnictwo ekologiczne* – jednego z dziewięciu pakietów działania *Programu rolnośrodowiskowego*, będącego elementem *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013*⁴². Ekologiczni producenci rolni mogli ubiegać się ponadto o wsparcie w ramach innych obszarów *PROW 2007–2013: Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności* (działanie skierowane do producentów rolnych prowadzących produkcję w ramach wspólnotowych i krajowych systemów jakości żywności) oraz *Działania informacyjne i promocyjne* (skierowane do grup producenckich). Pomoc ta nie była jednak stricte związana z produkcją (obejmowała jedynie zwrot kosztów kwalifikowanych poniesionych w ramach przedsięwzięć objętych wsparciem, tj. kosztów związanych z promocją, składek na rzecz grup producenckich itp.), toteż nie została poddana szczegółowej analizie w ramach niniejszego opracowania.

Wsparcie w ramach *Pakietu rolnictwo ekologiczne* kierowane było do producentów rolnych posiadających gospodarstwo o powierzchni UR nie mniejszej niż 1 ha – certyfikowanych⁴³ lub będących w okresie przestawiania na produkcję ekologiczną (tj. gospodarujących wedle tych zasad, ale jeszcze nieposiadających prawa do znakowania produktów jako ekologiczne).

⁴² *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013* – zatwierdzony przez Komisję Europejską w dniu 7 września 2007 r., opublikowany obwieszczeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 października 2007 r. (M. P. z 2007 r., Nr 94, poz. 1035).

⁴³ Posiadających zaświadczenie o zgodności produkcji prowadzonej w danym gospodarstwie z zasadami produkcji ekologicznej – w świetle ustawy z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym (Dz. U. z 2009 r. Nr 116, poz. 975).

Dotacje przyznawane były w ramach 12 wariantów – do sześciu rodzajów upraw, z czego każdy dla dwóch ww. typów gospodarstw (patrz: *Załącznik 2*) – od których uzależniona była ich wysokość. Większe wsparcie skierowane było do gospodarstw będących w okresie przestawiania produkcji na ekologiczną. Beneficjent mógł otrzymywać dotacje jednocześnie w ramach wielu wariantów, przy niewielkich ograniczeniach ich łączenia w obszarze omawianego pakietu oraz zestawiania ich z pomocą w ramach innych pakietów działania *Programu rolnośrodowiskowego*. Wsparcie oferowane w ramach *Pakietu* przyznawane było corocznie przez okres pięciu lat na podstawie złożonego wniosku oraz *Planu działalności rolnośrodowiskowej*⁴⁴.

W analizowanym okresie dotacje ze środków *Pakietu rolnictwo ekologiczne* otrzymało blisko 2,5 tys. mazowieckich ekologicznych producentów rolnych⁴⁵, przy czym należy mieć na względzie, że w 2008 r. jedynie około 20% z blisko 1500 ekologicznych producentów rolnych ubiegało się o wsparcie, podczas gdy w 2013 było to już ponad 95% z ponad 2600 ekologicznych rolników, zatem w latach 2008–2013 liczba beneficjentów wzrosła siedmiokrotnie. Otrzymali oni w sumie ponad 130 mln zł, co stanowiło blisko 10% środków wypłaconych w tym okresie w całym kraju w ramach *Pakietu*. Intensywność tej pomocy (kwota płatności w przeliczeniu na jednego beneficjenta) była porównywalna ze średnią w kraju i wynosiła ok. 52 tys. zł.

W skali województwa największe zainteresowanie płatnościami ekologicznymi (będące konsekwencją liczby zarejestrowanych i prowadzących działalność ekologicznych producentów⁴⁶) występowało w powiecie warszawskim zachodnim (z Warszawą)⁴⁷, z którego pochodziło 16% beneficjentów płatności w regionie.

⁴⁴ Rolnik, przystępując do Programu rolnośrodowiskowego, w tym do *Pakietu rolnictwo ekologiczne*, zobowiązany był do opracowania *Planu działalności rolnośrodowiskowej*, wskazującego podstawowe i szczegółowe warunki Programu obowiązujące w ramach realizowanego wariantu. Opracowany *Plan* stanowił podstawę realizacji ekologicznej produkcji rolnej w gospodarstwie, na gruntach zgłoszonych do wsparcia, w czasie pięciu lat jego otrzymywania.

⁴⁵ Analizując liczbę beneficjentów płatności w okresie 2008–2013, w poszczególnych latach wskazanego okresu uwzględniono jedynie nowo przystępujących do *Pakietu* ekologicznych producentów rolnych, w celu uniknięcia powielenia ich liczby.

⁴⁶ ARiMR dokonuje płatności wg miejsca siedziby użytkownika.

⁴⁷ W ewidencji ARiMR miasta na prawach powiatu zalicza się do powiatów ziemskich, zaś m.st. Warszawa – do powiatu warszawskiego zachodniego. Należy jednak mieć na względzie, że płatności dokonywane są wg siedziby użytkownika, nie zaś faktycznego miejsca prowadzenia działalności rolniczej, która w przypadku Warszawy była często prowadzona w innych powiatach, a nawet województwach.

Do obszaru tego skierowano kwotę blisko 45 mln zł, tj. trzynastokrotnie wyższą niż średnio w powiecie/obszarze płatności⁴⁸ (3,5 mln zł). Wysoka liczba płatności dotyczyła również północno-wschodniej części Mazowsza, a zwłaszcza powiatów: makowskiego, ostrołęckiego i przasnyskiego, w których zamieszkiwała ponad 1/5 biorców pomocy ze środków *Pakietu*⁴⁹, a łączna kwota płatności wynosiła w tym obszarze ponad 16 mln zł. Znacząca kwota, ponad dwukrotnie przekraczająca średnią wojewódzką, przypadła na beneficjentów powiatu piaseczyńskiego – 9 mln zł, co związane było m.in. z rodzajem prowadzonej uprawy – w powiecie piaseczyńskim wśród ekologicznych użytków rolnych dominują sady, do których przysługiwała najwyższa kwota płatności w skali *Pakietu*. W najmniejszym stopniu wsparcie dotyczyło producentów rolnych z powiatu przysuskiego, do których trafiło jedynie nieco ponad 450 tys. zł – niewielka liczba rolników z tego obszaru prowadziła produkcję metodami ekologicznymi (ok. 20 podmiotów, tj. mniej niż 1% w skali województwa) – *Mapa 6*.

Ponad 2/3 z ogólnej puli środków *Pakietu rolnictwo ekologiczne* w regionie (podobnie jak w kraju) wypłacono w ramach wariantów dotyczących upraw rolniczych (warianty 2.1 i 2.2), obejmujących m.in. zboża i rośliny na paszę⁵⁰ (*Mapa 6*). Z tego tytułu mazowieccy rolnicy otrzymali niemal 87 mln zł dotacji. Największa pomoc ze środków w ramach wskazanych wariantów trafiła do powiatu warszawskiego zachodniego (ponad 30 mln zł)⁵¹. Ponadto wyróżniającym się pod tym względem obszarem było północne Mazowsze (powiaty makowski, ostrołęcki i przasnyski), ze szczególnie wyróżniającym się powiatem makowskim, z którego beneficjenci otrzymali wsparcie w wysokości ponad 6 mln zł (niemal trzykrotnie wyższe niż średnio w obszarze płatności), co było związane ze znaczącym arealem upraw rolniczych kwalifikujących się do płatności (*Mapa 7A*).

Kolejnym pod względem wielkości przyznanych dotacji rodzajem płatności (ok. 20%) w województwie mazowieckim w ramach *Pakietu rolnictwo ekologiczne*, były środki przekazane do upraw sadowniczych

⁴⁸ Obszar płatności – powiat ziemski lub miasto na prawach powiatu wraz z powiatem ziemskim lub m.st. Warszawa wraz z powiatem warszawskim zachodnim.

⁴⁹ Dane GJHARS, stan na dzień 31.12.2013 r.

⁵⁰ Szczegółowy wykaz upraw objętych dofinansowaniem określa załącznik 4. rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 13 marca 2013 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program rolno-środowiskowy” objętego PROW na lata 2007–2013 (Dz. U. z 2013 r., poz. 361).

⁵¹ Płatności przyznawane wg siedziby użytkownika – w przypadku Warszawy wraz z powiatem warszawskim zachodnim produkcja często odbywała się na obszarze innych powiatów, a nawet województw.

i jagodowych (warianty: 2.9, 2.10, 2.11 oraz 2.12). Ich wysokość związana była z najwyższą w skali *Pakietu ekologicznego* kwotą wsparcia przysługującą do 1 ha upraw (w ramach wariantów 2.9 i 2.10 odpowiednio: ponad 1500 zł oraz 1800 zł). Producenci rolni korzystający z dotacji do wskazanych upraw stanowili ponad 30% ogólnej liczby beneficjentów płatności ekologicznych w regionie – o około 3 punkty procentowe więcej niż średnio w Polsce, co można wiązać z rozwiniętym na Mazowszu sadownictwem. Łącznie z tytułu dopłat do wskazanych upraw mazowieccy rolnicy otrzymali blisko 27 mln zł – 10% w skali kraju. Pod względem wysokości otrzymanego wsparcia znacząco wyróżniały się, poza powiatem warszawskim zachodnim, do którego trafiło ponad 5,5 mln zł z tego tytułu, powiaty województwa specjalizujące się w produkcji owoców⁵²: piaseczyński (4,9 mln zł) oraz lipski (1,5 mln zł) – *Mapa 7B*.

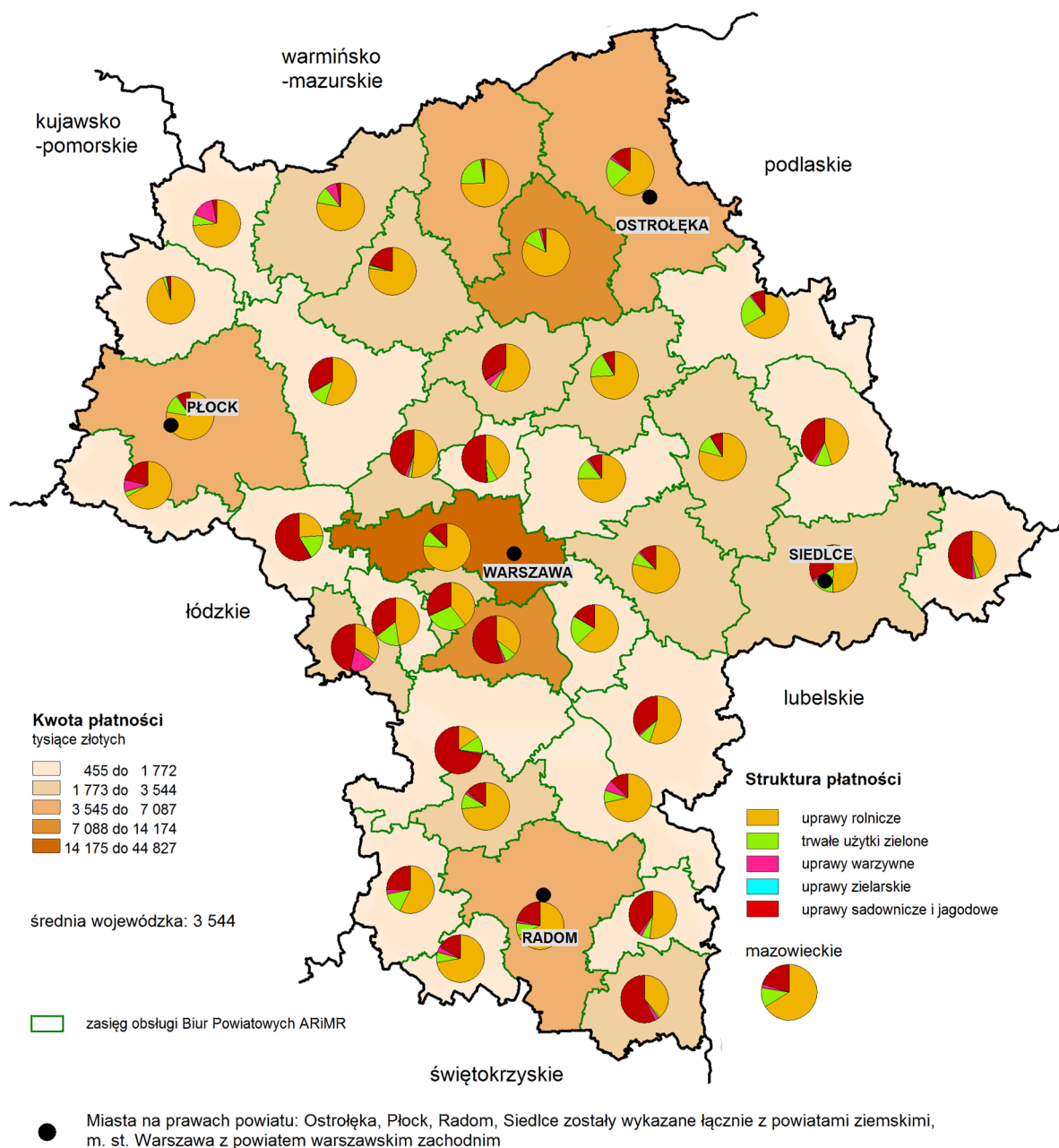
Znaczący udział (blisko 12%) w strukturze płatności ekologicznych ogółem w regionie miały również środki przekazane do ekologicznych trwałych użytków zielonych (TUZ)⁵³. W województwie mazowieckim beneficjenci tego rodzaju wsparcia, podobnie jak w kraju, stanowili ponad 60% ogólnej liczby biorców pomocy w ramach *Pakietu rolnictwo ekologiczne*. Z tytułu tego rodzaju wsparcia mazowieckim rolnikom wypłacono blisko 15 mln zł (niemal 10% kwoty wypłaconej do ekologicznych TUZ w kraju). Płatności do TUZ dotyczyły w największej skali północnych powiatów Mazowsza, wyspecjalizowanych w chowie i hodowli bydła, a zwłaszcza powiatu ostrołęckiego, o ponadprzeciętnym w skali regionu wskaźniku obsady krów mlecznych. Beneficjenci ze wskazanego powiatu otrzymali kwotę wsparcia ponad dwukrotnie przekraczającą średnią wojewódzką (0,4 mln zł) – *Mapa 7C*.

Pozostałe warianty *Pakietu rolnictwo ekologiczne*, tj. uprawy warzywne (warianty 2.5 i 2.6) oraz uprawy zielarskie (warianty 2.7 i 2.8), stanowiły na Mazowszu odpowiednio: 2% oraz niespełna 0,1% ogólnej puli środków przekazanych w ramach *Pakietu*. Z tytułu dotacji do ekologicznych upraw warzywnych mazowieckim producentom rolnym wypłacono ponad 2,5 mln zł. Największą część z tych środków (ponad 30%) otrzymali beneficjenci z powiatów podwarszawskich, zwłaszcza warszawskiego zachodniego oraz żyrardowskiego, w którym ten rodzaj płatności stanowił blisko 1/5 ogólnej kwoty dotacji ekologicznej. Do każdego ze wskazanych powiatów skierowano wsparcie

⁵² W powiecie piaseczyńskim udział powierzchni sadów w UR ogółem ponad czterokrotnie przekracza średnią wojewódzką, w powiecie lipskim blisko trzykrotnie.

⁵³ Płatność w ramach tych wariantów uwarunkowana była posiadaniem przez rolnika zwierząt: bydła, koni, owiec lub kóz.

Mapa 6. Kwoty płatności z Pakietu rolnictwo ekologiczne w ramach PROW 2007–2013 w województwie mazowieckim

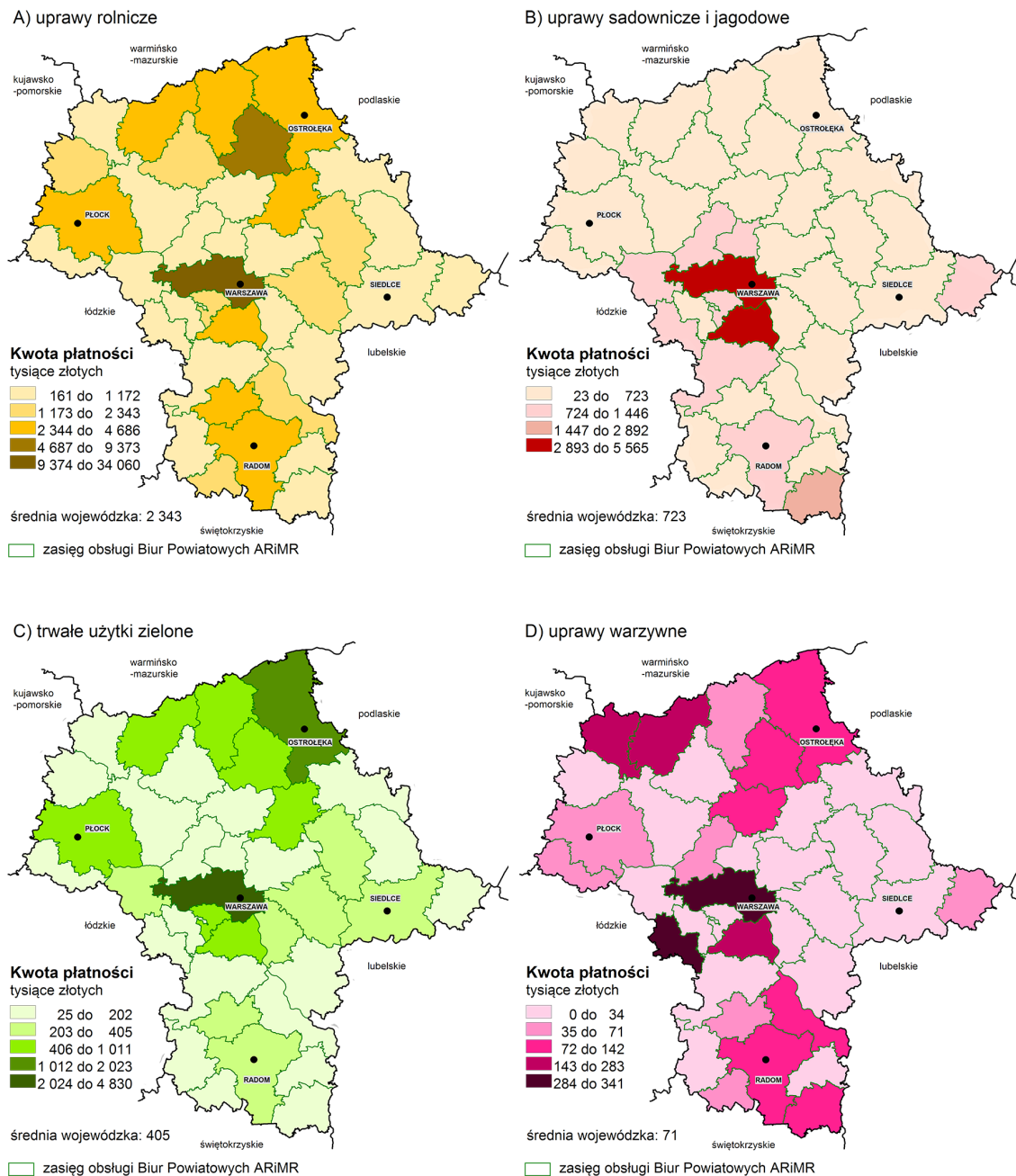
Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

w wysokości ponad 300 tys. zł – niemal pięciokrotnie więcej niż średnio w województwie. Znaczącą kwotę (blisko 10% w skali regionu) wypłacono również beneficjentom z powiatu żuromińskiego, w którym płatności do ekologicznych upraw warzywnych stanowiły ponad 15% wszystkich otrzymanych w ramach *Pakietu środków* (Mapa 7D). Z kolei do mazowieckich rolników prowadzących ekologiczne uprawy zielarskie trafiło niespełna 56 tys. zł. W analizowanym okresie

w województwie było jedynie pięciu beneficjentów pomocy do tego rodzaju upraw, z czego trzech zarejestrowanych było w powiecie warszawskim zachodnim, a łączna kwota przyznanych im dotacji wyniosła ponad 80% kwoty wsparcia do upraw zielarskich w regionie.

Na podstawie przeprowadzonej analizy realizacji *Pakietu rolnictwo ekologiczne* w województwie mazowieckim, a zwłaszcza danych dotyczących wzrostu

Mapa 7. (A, B, C, D) Kwoty płatności z Pakietu rolnictwo ekologiczne w ramach PROW 2007-2013 w województwie mazowieckim w podziale na rodzaj uprawy

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

liczby beneficjentów płatności ekologicznych, można przypuszczać, że perspektywa otrzymania wsparcia (płatności ekologicznych) mogła stanowić motywację dla mazowieckich producentów rolnych do przejścia na ekologiczne metody upraw. Stwierdzenie to znajduje odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu, z której wynika, że decyzja producentów rolnych (w tym również z Mazowsza) o przejściu na ekologiczne metody upraw wynikała najczęściej z kalkulacji

ekonomicznej, w tym głównie możliwości otrzymania dotacji⁵⁴. Co prawda cel, jakim jest ochrona środowiska przyrodniczego i zrównoważony rozwój został w pewnym sensie osiągnięty, jednakże, jak wynika ze specjalistycznych raportów, znaczna część rolników nie skupiała się na rzeczywistej oraz zgodnej z wymogami i potrzebami rynkowymi produkcji, całą

⁵⁴ <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-doplatach-do-sadowniczych-upraw-ekologicznych.html>.

działalność podporządkowując otrzymaniu maksymalnej stawki dopłat⁵⁵. Na tej podstawie można domniemywać, że w momencie wycofania wsparcia dla rolnictwa ekologicznego powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w gospodarstwach może ulec znaczącemu ograniczeniu, a nawet, że spadnie liczba samych gospodarstw⁵⁶. Powyższe stanowi podstawę wnio-

sku, iż dotychczasowy system dopłat do powierzchni ekologicznych użytków rolnych stanowił głównie dodatkowe źródło dochodu dla rolników, jedynie w niewielkim stopniu służąc rzeczywistemu rozwojowi produkcji ekologicznej (co nie jest tożsame ze zwiększeniem areału ekologicznych użytków rolnych) oraz upowszechnianiu idei rolnictwa ekologicznego.

5. Perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie mazowieckim

W analizowanym okresie (w latach 2008–2013) rolnictwo ekologiczne na Mazowszu stale rozwijało się. W tym czasie liczba gospodarstw ekologicznych zwiększyła się o blisko 80%, a przetwórci ekologicznych – podwoiła się. Może to być dowodem na to, że rynek produktów ekologicznych jest jednym z najszybciej rozwijających się sektorów w branży spożywczej⁵⁷. Z literatury przedmiotu wynika jednak, że tak znaczny rozwój rolnictwa ekologicznego rozpoczął się od momentu akcesji Polski do UE, a tym samym możliwości otrzymania płatności do ekologicznych UR⁵⁸. Pomoc taka była niejako konieczna dla zachęcenia rolników do przejścia na ekologiczne metody produkcji z uwagi na fakt utracenia potencjalnych (wyższych) dochodów wynikających z produkcji konwencjonalnej. Aby podtrzymać wspomniany, rozwojowy trend w kolejnych latach, do czasu, aż gospodarstwa i przetwórci ekologiczne staną się wystarczająco dochodowe, bez wątpienia potrzebne będzie dalsze ich wsparcie.

Komisja Europejska 24 marca 2014 r. przyjęła *Plan działania na rzecz przyszłości produkcji ekologicznej w Unii Europejskiej*⁵⁹, którego celem jest

wspieranie wzrostu tego sektora, z uwzględnieniem możliwości zmian ram legislacyjnych. *Plan* będzie koncentrować się na trzech priorytetowych dziedzinach:

- zwiększeniu konkurencyjności unijnych producentów ekologicznych,
- konsolidacji i zwiększeniu zaufania konsumentów do europejskiego systemu w zakresie żywności ekologicznej i rolnictwa ekologicznego, jak również zaufania do przywożonych produktów ekologicznych, a w szczególności do środków kontroli,
- wzmocnieniu zewnętrznego wymiaru unijnego systemu produkcji ekologicznej.

Spośród wielu zapisów zawartych w tym dokumencie, znalazły się w nim m.in. następujące:

- wspieranie inicjatyw polegających na dostarczaniu do szkół owoców, warzyw i mleka, które mogą pochodzić z gospodarstw ekologicznych,
- szersze stosowanie tzw. „zielonych zamówień publicznych” w odniesieniu do żywności i usług gastronomicznych, np. poprzez wymóg minimalnego procentowego udziału żywności wyprodukowanej metodami ekologicznymi,

Do wyżej wymienionego *Planu* w dniu 21 stycznia 2015 r. Komitet Regionów wydał swoją opinię⁶⁰, zawierającą rekomendacje i sugestie poprawek, wśród których szczególnie ważnym wydaje się zalecenie dotyczące ustanowienia w *Planie* celu osiągnięcia do 2020 r. poziomu 10% gruntów, na których prowadzona będzie uprawa ekologiczna (w województwie mazowieckim w 2013 r. udział powierzchni użytków rolnych w użytkach rolnych ogółem wynosił 2,42%). Kolejnym interesującym zaleceniem jest dążenie do osiągnięcia 75% udziału produktów zdrowych, ekologicznych i/lub lokalnych w strukturze produktów podawanych w stołówkach szkolnych. Wzrost zapo-

⁵⁵ *Rolnictwo ekologiczne czynnikiem rozwoju lokalnego*, IRWiR PAN, Warszawa 2013; http://www.irwirpan.waw.pl/polski/IRWiR_PAN_raport_Rolnictwo_ekologiczne_czynnikiem_rozwoju_lokalnego.pdf.

⁵⁶ K. Brodzińska, 2010, *Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce na tle uwarunkowań przyrodniczych i systemu wsparcia finansowego*, *Problemy rolnictwa światowego*, t. 10 (XXV), z. 2, s. 19 oraz K. Brodzińska, 2010, *Rolnictwo ekologiczne – tendencje i kierunki zmian*, *Problemy rolnictwa światowego*, t. 14 (XXIX), z. 3, s. 27–36.

⁵⁷ <http://www.msp.gov.pl/pl/przekształcenia/serwis-gospodarczy/wiadomosci-gospodarcze/26925,Zywnosc-ekologiczna-najszybciej-roznacy-rynek-zywniowy-w-Polsce.html>.

⁵⁸ N. Grabowska, R. Kisiel, 2014, *Rola dopłat unijnych w rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce na przykładzie województwa podlaskiego*, *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie*, t. 14, z. 3 (47), s. 61.

⁵⁹ *Plan działania na rzecz przyszłości produkcji ekologicznej w Unii Europejskiej* /* COM/2014/0179 final */.

⁶⁰ *Opinia Komitetu Regionów – Pakiet środków polityki w zakresie produkcji ekologicznej* (2015/C 019/18).

trzebowania ze strony zakładów żywienia zbiorowego (w tym szkolnych stołówek w ramach np. programu „Owoce i warzywa w szkole”) na produkty rolnictwa ekologicznego, może dostarczyć bodźca do rozwoju i organizacji lokalnej produkcji ekologicznej, co jest szczególnie istotne dla województwa mazowieckiego, które ma największą w kraju liczbę ludności. Można sądzić, że realizacja tych dwóch działań w województwie mazowieckim, z uwzględnieniem zaleceń Komitetu Regionów, w znaczący sposób przyczyniłaby się do wzrostu opłacalności gospodarstw wytwarzających produkty rolne w sposób ekologiczny.

Odzwierciedleniem powyższego *Planu* w polskich warunkach jest *Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce*. W dokumencie podkreśla się, że polskie rolnictwo jest predestynowane do stosowania ekologicznych metod produkcji żywności, ponieważ sprzyjają temu warunki strukturalne, środowiskowe, społeczne i historyczne. Zauważa się także, że w Polsce, w porównaniu z większością krajów europejskich, zużywa się mniej chemicznych środków produkcji w rolnictwie, co korzystnie wpływa na jakość ekologiczną przestrzeni produkcyjnej w rolnictwie oraz jej biologiczną różnorodność. Stwierdza się, że powyższe właściwości mogą ułatwić rolnikom rozpoczęcie produkcji żywności metodami ekologicznymi, na którą rośnie w Polsce zapotrzebowanie. Celem głównym *Planu* jest rozwój rolnictwa ekologicznego oraz rynku żywności ekologicznej poprzez realizację siedmiu celów szczegółowych. Realizacja działań w ramach tych celów ma wpłynąć na:

- utrzymanie średniorocznego tempa wzrostu wartości wspomnianego krajowego rynku na poziomie co najmniej 15%, aby w 2020 r. przekroczyć 210 mln euro, (w 2011 szacowano ją na 59–100 mln euro),
- przekroczenie w 2020 r. liczby 700 przetwórców ekologicznych w kraju (na koniec 2013 liczba ta wyniosła 407).

Zgodnie z *Ramowym Planem Działań*, w celu zwiększenia podaży surowca ekologicznego oraz zwiększenia asortymentu i ilości wytwarzanych produktów ekologicznych w Polsce, podejmowane będą działania w zakresie wsparcia rozwoju przetwórstwa ekologicznego. Za szczególnie ważne uznano przetwórstwo i sprzedaż bezpośrednią na poziomie gospodarstwa, jak również działalność większych podmiotów. Środki na realizację tego celu będą udostępnione z *PROW 2014–2020*. W związku z tym należy się spodziewać, że zarówno w Polsce, jak i w województwie mazowieckim, sektor przetwórstwa ekologicznego surowców rolno-spożywczych w najbliższych latach będzie się rozwijał.

Realizacja *Ramowego Planu* jest możliwa, jak wspomniano, m.in. dzięki *Programowi Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 (PROW)*⁶¹. Stwierdza się w nim, że rolnictwo ekologiczne jest szansą dla wielu rolników, również prowadzących małe gospodarstwa rolne, ponieważ produkty ekologiczne są artykułami o wysokiej jakości, których poszukuje coraz większa liczba konsumentów. Omawiana branża spełnia podwójną funkcję społeczną: odpowiada na popyt na produkty ekologiczne oraz przyczynia się do ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, tworząc przy tym miejsca pracy. *PROW* przewiduje szereg następujących działań, w ramach których przysługuje wsparcie dla producentów ekologicznych:

- a) *Rolnictwo ekologiczne* – skierowane na wspieranie dobrowolnych zobowiązań rolników, podejmujących się utrzymania lub przejścia na praktyki i metody rolnictwa ekologicznego określone w rozporządzeniu Rady (WE) nr 834/2007;
- b) *Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych* – mające na celu zwiększenie uczestnictwa rolników w krajowych i unijnych systemach jakości oraz wsparcie akcji informacyjnych i promocyjnych produktów wysokojakościowych (m.in. ekologicznych) podejmowanych przez uczestników ww. systemów jakości;
- c) *Tworzenie grup i organizacji producentów* – przewiduje preferencje dla grup i organizacji, które utworzą się m.in. w kategorii produktów rolnictwa ekologicznego; oczekiwaną korzyścią ma być zwiększenie opłacalności produkcji i poprawa stabilizacji zbytu wytworzonych produktów;
- d) *Inwestycje w środki trwałe* – w ramach tego działania przewiduje się operację *Modernizacja gospodarstw rolnych*, skierowaną na wsparcie materialnych lub niematerialnych inwestycji poprawiających ogólne wyniki gospodarstw rolnych prowadzących zarobkową działalność rolniczą, w tym w sposób ekologiczny zajmujących się produkcją prosiąt, mleka krowiego, bydła mięsnego i/lub chowem drobiu;
- e) *Restrukturyzacja małych gospodarstw* – służąca poprawie konkurencyjności i zwiększeniu rentowności gospodarstw rolnych, w szczególności w następstwie zmiany profilu prowadzonej produkcji rolnej; restrukturyzacja ma być prowadzona w kierunku produkcji żywnościowych lub nieżywnościowych produktów rolnych, a także przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie.

⁶¹ *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020* – zatwierdzony przez Komisję Europejską w dniu 12 grudnia 2014 r., opublikowany Komunikatem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 21 maja 2015 r. (M. P. z 2015 r., poz. 541).

Można oczekiwać, że *PROW*, poprzez powyższe działania, będzie sprzyjać wzrostowi zainteresowania tego rodzaju rolnictwem i powinien umożliwić rzeczywisty rozwój rolnictwa ekologicznego w kolejnych latach. Należy bowiem mieć na względzie, że w perspektywie finansowej 2007–2013 właściciele gruntów (w tym rolnicy) mogli „nadużywać” możliwości korzystania z płatności. Na przykładzie upraw sadowniczych i jagodowych dowiedziono, że w latach 2004–2013 nastąpił realny wzrost ich powierzchni, przy jednoczesnym spadku wydajności owocowania. Było to konsekwencją przyznawania dotacji do powierzchni upraw beneficjenta, bez wymogu uzyskania przez niego plonu⁶² (dopiero w rozporządzeniu z dnia 12 marca 2014 r.⁶³ uzależniono uzyskanie płatności od wprowadzenia na rynek co najmniej 50% wielkości produkcji ekologicznej). W obecnej perspektywie finansowej czynnikiem, który może zmienić tę sytuację (a jednocześnie znacząco zahamować wzrost lub nawet spowodować spadek liczby beneficjentów oraz powierzchni gospodarstw ekologicznych), jest wymóg uzależnienia dofinansowania od przeznaczenia co najmniej 30% plonów do przetwórstwa lub przekazania do innych gospodarstw lub sprzedaży, zawarty w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 lipca 2015 r.⁶⁴. Istnieje więc szansa, że wraz ze zmianą systemu dofinansowania, tj. uzależnionego w dużej mierze od wielkości produkcji, a nie od powierzchni upraw, na rynku pozostaną producenci rzetelni i uczciwie prowadzący gospodarstwa ekologiczne, a wsparcie dla nich przyczyni się do realnego zwiększenia ekologicznej produkcji rolnej, zarówno w kraju, jak i na Mazowszu.

Na szczeblu makroregionalnym kwestia rolnictwa ekologicznego została uwzględniona w *Strategii Rozwoju Polski Centralnej*⁶⁵, w której zawarto cel szczegółowy pn. *Międzynarodowe centrum żywności prozdrowotnej*. Omawiany typ rolnictwa jest postrzegany jako jeden z elementów zwiększenia konkurencyjności

⁶² Wykorzystanie środków publicznych na uprawy sadownicze i jagodowe w ramach programów rolnośrodowiskowych, NIK, Warszawa 2015, s. 7–8.

⁶³ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 marca 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program rolnośrodowiskowy” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (Dz. U. z 2014 r. poz. 324).

⁶⁴ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 lipca 2015 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Rolnictwo ekologiczne” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz. U. z 2015 r. poz. 983).

W wersji sprzed zmiany rozporządzenia próg wynosił 80%.

⁶⁵ *Strategia Rozwoju Polski Centralnej do roku 2020 z perspektywą 2030* – przyjęta uchwałą nr 107 z dnia 14 lipca 2015 r. w sprawie przyjęcia „*Strategii Rozwoju Polski Centralnej do roku 2020 z perspektywą 2030*”, s. 49–50.

sektora rolno-spożywczego województw mazowieckiego i łódzkiego na międzynarodowych rynkach. Ma to być możliwe dzięki rozwojowi sieci współpracy producentów rolnych, grup producenckich i samorządu gospodarczego z sektorem B+R, co będzie sprzyjało zwiększeniu potencjału sektora rolno-spożywczego w makroregionie. Zauważa się, że stosowanie w przemyśle nowych technologii (np. w procesie produkcji żywności, zachowania wysokiej jakości i bezpieczeństwa produktów) tworzy nowe możliwości w rolnictwie, ochronie środowiska i technologii żywności. W efekcie generowania i transferu innowacji, powinna postępować dalsza modernizacja rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego, a także dalszy rozwój rolnictwa ekologicznego makroregionu. *Strategia* we wskaźnikach rezultatu zakłada zwiększenie udziału gospodarstw ekologicznych prowadzonych w Polsce Centralnej w ogólnej liczbie gospodarstw ekologicznych w kraju z 11,8% (2013 r.) do 12,5% do 2020 r. oraz do 13,7% w 2030 r. Rezultatem realizacji tego celu ma być poprawa dostępności rynku żywności ekologicznej w kraju i poza jego granicami.

Realizacja zapisów zawartych w omówionych wyżej dokumentach, z całą pewnością powinna przyczynić się do rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie mazowieckim.

Ponadto, zwiększeniu znaczenia rolnictwa ekologicznego dla gospodarki Mazowsza, jak i całego kraju, będzie także sprzyjać konsekwentny wzrost liczby przetwórci ekologicznych. To one bowiem decydują o zbyciu certyfikowanych produktów rolnych, jak i o ich podaży. Istotne jest także ukierunkowanie ekologicznej produkcji rolnej na potrzeby przetwórstwa i całego rynku⁶⁶. Obecnie 80% produkowanych w Polsce metodami ekologicznymi produktów rolnych trafia na eksport do zagranicznych przetwórci, skąd następnie importowane są do Polski wytworzone z nich przetwory⁶⁷. Niski poziom przetwarzania eksportowanych produktów rolnych powoduje, że wartość dodana związana z ich przetworzeniem nie trafia do krajowych przetwórców. Można podejrzewać, że zwiększenie produkcji w krajowych przetwórciach ekologicznych (istniejących i nowych) mogłoby częściowo zastąpić import. W konsekwencji należałoby również oczekiwać wzrostu produkcji gospodarstw ekologicznych, a tym samym spadku cen artykułów ekologicznych i zwiększenia na nie popytu.

⁶⁶ <http://ekodostawcy.pl/rozwoj-rolnictwa-i-przetworstwa-ekologicznego-w-polsce/>.

⁶⁷ *Szanse i zagrożenia polskiego rolnictwa ekologicznego w perspektywie lat 2014–2020*, Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2013, s. 5.

Pomimo, że rolnictwo ekologiczne w najbliższych latach raczej nie będzie, w dalszym ciągu, odgrywało znaczącej roli w globalnej produkcji rolnej, może ono stanowić interesujący kierunek rozwoju dla pewnej grupy gospodarstw⁶⁸, a perspektywy jego rozwoju w województwie mazowieckim są znaczne. Otwierają się one szczególnie przed tymi rolnikami, którzy faktycznie są zainteresowani produkcją ekologiczną, a nie wyłącznie pozyskiwaniem dofinansowania. Należałoby również oczekiwać, że w ślad za zwiększoną produkcją ekologiczną powstaną nowe przetwórnice, dzięki czemu konieczność importu tego rodzaju artyku-

kułów zastąpiłaby produkcja krajowa, z perspektywą wzrostu eksportu tych produktów. Większa podaż ekologicznych produktów i przetworów wytwarzanych w regionie powinna znaleźć odzwierciedlenie w spadku cen, co mogłoby przyczynić się do zwiększonej konsumpcji tych właśnie towarów. Obecnie, z uwagi na stosunkowo wysokie ceny żywności wyprodukowanej metodami ekologicznymi, ważne są kampanie informacyjne i promocyjne na temat rolnictwa ekologicznego, które skierowane byłyby do wszystkich mieszkańców Mazowsza.

Podsumowanie

Niniejsza praca studialna jest próbą zidentyfikowania potencjału rozwojowego rolnictwa ekologicznego w województwie mazowieckim. Inspiracją do podjęcia tematu były liczne zapisy dokumentów rangi europejskiej i krajowej, jak również dokumentów strategicznych województwa – *Strategii Rozwoju* oraz *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego*, odnoszące się do tej kwestii, tak bardzo istotnej w dobie ekologizacji rozwoju społeczno-gospodarczego. Opracowanie stanowi jednocześnie element monitoringu polityki rozwoju i modernizacji obszarów wiejskich województwa mazowieckiego, wyrażonej w drugim z ww. dokumentów. Wartością dodaną studium jest szczegółowa analiza rolnictwa ekologicznego na poziomie gmin w województwie, z uwzględnieniem takich aspektów jak specjalizacja branżowa czy rozmieszczenie przestrzenne.

Analiza danych dotyczących rolnictwa ekologicznego w województwie mazowieckim pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków:

1. Ekologiczne użytki rolne stanowią marginalną część (ok. 2,5%) wszystkich użytków rolnych w województwie mazowieckim, a liczba ekologicznych producentów jest śladowa względem wszystkich gospodarstw rolnych w województwie (1,9%).
2. W latach 2008–2013 nastąpił w województwie mazowieckim znaczący wzrost zainteresowania ekologicznym gospodarowaniem, przejawiający się:
 - wzrostem o 80% liczby ekologicznych producentów rolnych,

- dwukrotnym zwiększeniem areału ekologicznych użytków rolnych,
 - dwukrotnym wzrostem liczby certyfikowanych przetwórców,
 - siedmiokrotnym wzrostem liczby beneficjentów otrzymujących płatności z tytułu ekologicznej produkcji rolnej (lub będących w okresie przedstawiania).
3. Mazowsze zajmuje obecnie 4. miejsce w kraju zarówno pod względem liczby producentów ekologicznych, jak i powierzchni ekologicznych użytków rolnych. W obu przypadkach udział Mazowsza w krajowym indeksie to ok. 10%.
 4. Średnia powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w gospodarstwach rolnych na Mazowszu jest dwuipółkrotnie wyższa niż średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach konwencjonalnych.
 5. Podobne rozmieszczenie przestrzenne użytków ekologicznych, jak przy produkcji metodami konwencjonalnymi, występuje w przypadku łąk i pastwisk, sadów, a także w mniejszym stopniu – zbóż.
 6. Nie dostrzega się wyraźnej specjalizacji województwa na tle kraju w którymś z rodzajów ekologicznej produkcji rolnej, jednak dynamiczne zmiany, które zachodzą w poszczególnych branżach rolnictwa ekologicznego, mogą być symptomem ich rozwoju.
 7. Województwo mazowieckie zajmuje 1. miejsce w kraju pod względem liczby ekologicznych przetwórci. Ich rozmieszczenie jest niezależne od

⁶⁸ S. Grykień, *Bariery rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce*, [w:] *Funkcje obszarów wiejskich*, Akademia Świętokrzyska, Kielce 2005, s. 63–71.

sąsiedztwa ekologicznych producentów rolnych, a zlokalizowane są w większości przypadków w mieście stołecznym Warszawa i jego okolicach, oraz w miastach regionalnych i subregionalnych województwa.

8. W stosunku do ekologicznej produkcji rolnej, przetwórstwo ekologiczne na Mazowszu rozwija się powoli. Pomimo dość dużej ekologicznej produkcji mleka i mięsa, ekologiczne przetwórstwo tych surowców na Mazowszu jest na tle kraju śladowe. Spośród funkcjonujących w regionie certyfikowanych przetwórci, najwięcej zajmuje się przetwórstwem owoców i warzyw, w czym zdecydowanie dominują one w przetwórstwie (ekologicznym) krajowym.
9. W 2013 roku 95% ekologicznych producentów rolnych otrzymało wsparcie w ramach *Pakietu rolnictwo ekologiczne*. Do mazowieckich rolników trafiło z tytułu ekologicznego gospodarowania 10% środ-

ków ww. pakietu. Najwyższa pula pomocy została przekazana w ramach wariantów związanych z uprawami rolniczymi, w tym zbożami oraz roślinami na paszę. Najwięcej środków trafiło do producentów z powiatu warszawskiego zachodniego wraz z Warszawą.

10. Perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie mazowieckim są znaczne. Sprzyjać temu będzie m.in. polityka europejska, krajowa i wojewódzka. W perspektywie finansowej 2014–2020 nie należy spodziewać się co prawda istotnego zwiększenia roli tego rodzaju gospodarowania w rolnictwie ogółem, jednakże zmiany zasad otrzymywania wsparcia w tym zakresie powinny skłaniać do podejmowania i prowadzenia efektywnej, konkurencyjnej produkcji ekologicznej. Należy również spodziewać się, w związku z powyższym, dalszego wzrostu liczby przetwórci ekologicznych działających na Mazowszu.

Słownik pojęć i skrótów

BDL GUS – Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego.

Krajowe systemy jakości żywności – uznane systemy jakości żywności: system integrowanej produkcji (IP), system „Jakość Tradycja”, system „Quality Meat Program” (QMP).

Owoce i warzywa w szkole – głównym celem programu Wspólnej Polityki Rolnej „Owoce i warzywa w szkole” jest trwała zmiana nawyków żywieniowych dzieci poprzez zwiększenie udziału owoców i warzyw w ich codziennej diecie oraz propagowanie zdrowego odżywiania poprzez działania towarzyszące o charakterze edukacyjnym.

Potrzeby etologiczne zwierząt – potrzeby związane ze specyficznymi zachowaniami, obyczajami poszczególnych gatunków zwierząt.

Pakiet rolnictwo ekologiczne – jeden z dziewięciu Pakietów *Programu rolnośrodowiskowego* funkcjonującego w ramach *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013*. Pakiet ten składał się z 12 wariantów różnicujących wysokość wsparcia w zależności od powierzchni i rodzaju uprawy. Dotacja do upraw ekologicznych funkcjonowała w dwóch wersjach: dla gospodarstw z certyfikatami oraz dla gospodarstw będących w okresie przestawiania produkcji na ekologiczną.

PSR – Powszechny Spis Rolny.

Wspólnotowe systemy jakości żywności – system Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności (GTS), system Chronionych Nazw Pochodzenia i Chronionych Oznaczeń Geograficznych (ChNP-ChOG), produkcji ekologicznej.

UR – użytki rolne.

Zielone zamówienia publiczne – oznaczają politykę, w ramach której podmioty publiczne włączają kryteria i/lub wymagania ekologiczne do procesu zakupów (procedur udzielania zamówień publicznych) i poszukują rozwiązań ograniczających negatywny wpływ produktów/usług na środowisko oraz uwzględniających cały cykl życia produktów, a poprzez to wpływają na rozwój i upowszechnienie technologii środowiskowych.

Bibliografia

- Brodzińska K., 2010, *Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce na tle uwarunkowań przyrodniczych i systemu wsparcia finansowego*, Problemy rolnictwa światowego, t. 10 (XXV), z. 2, s. 19.
- Brodzińska K., 2014, *Rolnictwo ekologiczne – tendencje i kierunki zmian*, Problemy rolnictwa światowego, t. 14 (XXIX), z. 3, s. 27–36.
- Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności – przyjęta uchwałą nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r.* (M. P. z 2013 r. poz. 121).
- Grabowska N., Kisiel R., 2014, *Rola dopłat unijnych w rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce na przykładzie województwa podlaskiego*, Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie, t. 14, z. 3 (47), s. 61.
- Grykień S., 2005, *Bariery rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce*, [w:] *Funkcje obszarów wiejskich*, Akademia Świętokrzyska, Kielce, s. 63–71.
- Jankowska-Huflejt H., Domański P., 2008, *Aktualne i możliwe kierunki wykorzystania trwałych użytków zielonych w Polsce*, Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie, t. 8, z. 2b (24), s. 41.
- Nowogródzka T., 2012, *Stan i perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce*, Zeszyty Naukowe SGGW, t. 12 (XXVII), z. 2, s. 60.
- Opinia Komitetu Regionów – Pakiet środków polityki w zakresie produkcji ekologicznej (2015/C 019/18).
- Plan działania na rzecz przyszłości produkcji ekologicznej w Unii Europejskiej* /* COM/2014/0179 final */.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego* – przyjęty uchwałą nr 180/14 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 7 lipca 2014 r.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013* – zatwierdzony przez Komisję Europejską w dniu 7 września 2007 r., opublikowany obwieszczeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 października 2007 r. (M. P. z 2007 r., Nr 94 poz. 1035).
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020* – zatwierdzony przez Komisję Europejską w dniu 12 grudnia 2014 r., opublikowany komunikatem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 21 maja 2015 r. (M. P. z 2015 r. poz. 541).
- PSR 2010. *Raport z wyników województwa mazowieckiego*, 2011, Urząd Statystyczny, Warszawa, s. 36.
- Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014–2020*, 2014 r., MRiRW, Warszawa.
- Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2013–2014*, 2015, GIJHARS, Warszawa.
- Rolnictwo ekologiczne czynnikiem rozwoju lokalnego*, 2013, IRWiR PAN, Warszawa.
- Rolnictwo ekologiczne w Polsce raport 2007–2008*, 2009, GIJHARS, Warszawa.
- Strategia Rozwoju Kraju 2020* – przyjęta uchwałą nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r. (M. P. z 2012 r., poz. 882).
- Strategia Rozwoju Polski Centralnej do roku 2020 z perspektywą 2030* – przyjęta uchwałą nr 107 z dnia 14 lipca 2015 r. w sprawie przyjęcia *Strategii Rozwoju Polski Centralnej do roku 2020 z perspektywą 2030*, s. 49–50.
- Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku. Innowacyjne Mazowsze* – przyjęta uchwałą nr 158/13 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 28 października 2013 r.
- Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020* – przyjęta uchwałą nr 163 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 r. (M. P. z 2012 r. poz. 839).
- Szanse i zagrożenia polskiego rolnictwa ekologicznego w perspektywie lat 2014–2020*, 2013, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa, s. 5.
- Śmiechowska M., 2002, *Standaryzacja produkcji żywności w polskich gospodarstwach organicznych*, referat wygłoszony podczas Warsztatów „Jakość żywności a rolnictwo ekologiczne”, Kraków; pobrano ze strony internetowej: www.pttz.org/flair/info/zyw_ekol.rtf s. 45–46.
- Wykorzystanie środków publicznych na uprawy sadownicze i jagodowe w ramach programów rolnośrodowiskowych*, 2015, NIK, Warszawa, s. 7–8.
- Trybulski J., Żakowska-Biemans S., 2007, *Wprowadzenie do rolnictwa ekologicznego*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 13–14.
- Zegar J. S., 2012, *Współczesne wyzwania rolnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 132.
- Zmiany w rolnictwie Mazowsza w latach 2002–2010*, 2014, MAZOWSZE. Analizy i Studia, nr 1 (38), MBPR w Warszawie, Warszawa, s. 30.
- Zróżnicowanie przestrzenne w rolnictwie*, *Powszechny Spis Rolny 2010*, 2014, (red.) B. Głębocki, GUS, Warszawa, s. 214.
- Żywność ekologiczna – regulacje prawne, system kontroli i certyfikacji*, 2013, Z badań nad rolnictwem ekologicznym, nr 80 (21), IERiGŻ PIB, Warszawa.

Akty prawne

Rozporządzenie Rady Ministerialnej Wspólnoty Europejskiej nr 2029/91 z 24 czerwca 1991 r. w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych (Dz. Urz. WE L z 1991 r., Nr 198, poz. 1, z późn. zm.).

Rozporządzenie Rady (WE) 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 (Dz. Urz. UE L z 2007 r., Nr 189, poz. 1, z późn. zm.).

Rozporządzenie Komisji (WE) nr 889/2008 z dnia 5 września 2008 r. ustanawiające szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych w odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli (Dz. Urz. UE L z 2008 r., Nr 250, poz. 1, z późn. zm.).

Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1235/2008 z dnia 8 grudnia 2008 r. ustanawiające szczegółowe zasady wykonania rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 w odniesieniu do ustaleń dotyczących przywozu produktów ekologicznych z krajów trzecich (Dz. Urz. UE L z 2008 r., Nr 334, poz. 25, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym (Tekst jednolity: Dz. U. z 2015 r., poz. 497.).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 13 marca 2013 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program rolnośrodowiskowy” objętego PROW na lata 2007–2013 (Dz. U. z 2013 r., poz. 361).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 marca 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program rolnośrodowiskowy” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (Dz. U. z 2014 r., poz. 324).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 lipca 2015 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Rolnictwo ekologiczne” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz. U. z 2015 r. poz. 983).

Strony internetowe

W nawiasach podano daty utworzenia dokumentów; wszystkie pliki ostatnio dostępne 30.03.2016 r.

<http://www.agrofoto.pl/forum/blog/30/entry-543-oplaczalnosc-produkcji-trzody-chlewnej-w-polsce-a-spadek-poglowia/> [06.12.2012]

<http://biokurier.pl/aktualnosci/2304-coraz-wiecej-chetnych-na-ekologiczny-drob-ale-ceny-wysokie> [14.11.2013]

<http://biznes.onet.pl/wiadomosci/kraj/przybywagospodarstw-ekologicznych-ale-brakuje-przetworni/7mwme> [08.11.2012]

<http://ekodostawcy.pl/rozwoj-rolnictwa-i-przetworstwa-ekologicznego-w-polsce/> [15.12.2014]

<http://ekorynek.com/agrobiznes/162-polska-modanagospodarstwa-ekologiczne> [22.04.2012]

<http://www.ifoam.bio/en/ifoam-norms>

<http://www.ifoam.bio/en/translations-principles-organic-agriculture>

http://www.ifoam-eu.org/sites/default/files/page/files/ifoameu_reg_organic_regulation_dossier_2009_pl.pdf [01.01.2009]

<http://www.ijhar-s.gov.pl/>

<http://www.ijhar-s.gov.pl/pliki/A-pliki-z-glownego-katalogu/ethernet/2014/czerwiec/Tabela%20liczba%20producentow%202013.pdf> [31.12.2013]

http://www.irwirpan.waw.pl/polski/IRWiR_PAN_raport_Rolnictwo_ekologiczne_czynnikami_rozwoju_lokalnego.pdf [12.2013]

<http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/ustawa-o-rolniczej-sprzedazy-bezposredniej-poprawi-rentownosc-gospodarstw> [02.05.2015]

<http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne/Kontrola-i-certyfikacja>

<http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne/Rolnictwo-ekologiczne-w-Polsce>

<http://www.msp.gov.pl/pl/przekształcenia/serwis-gospodarczy/wiadomosci-gospodarcze/26925,Zywnosc-ekologiczna-najszybciej-rosnacy-rynek-zywienio-w-w-Polsce.html> [08.2013]

<https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-doplatach-do-sadowniczych-upraw-ekologicznych.html> [16.04.2015]

<http://www.unesco.pl/edukacja/dekada-edukacji-nt-zrownowazonego-rozwoju/unesco-a-zrownowazony-rozwoj/>

Spis map

Mapa 1.	Przeważający typ uprawy w gminach województwa mazowieckiego	16
Mapa 2.	Ekologiczna hodowla bydła w gminach województwa mazowieckiego	17
Mapa 3.	Ekologiczna hodowla trzody chlewnej w gminach województwa mazowieckiego	18
Mapa 4.	Ekologiczna hodowla drobiu kurzego w gminach województwa mazowieckiego	19
Mapa 5.	Rozmieszczenie przetwórci ekologicznych w gminach województwa mazowieckiego	23
Mapa 6.	Kwoty płatności z Pakietu rolnictwo ekologiczne w ramach PROW 2007–2013 w województwie mazowieckim	26
Mapa 7.	(A, B, C, D) Kwoty płatności z Pakietu rolnictwo ekologiczne w ramach PROW 2007-2013 w województwie mazowieckim w podziale na rodzaj uprawy	27

Spis wykresów

Wykres 1.	Liczba ekologicznych gospodarstw rolnych w latach 2008–2013	12
Wykres 2.	Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w latach 2008–2013	12
Wykres 3.	Struktura wielkości gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych w latach 2008 i 2013	13
Wykres 4.	Struktury użytków rolnych (rolnictwo ekologiczne i konwencjonalne) w województwie mazowieckim	14
Wykres 5.	Relacja liczby gospodarstw ekologicznych oraz powierzchni użytków ekologicznych do liczby certyfikowanych przetwórci w województwie mazowieckim i w Polsce w latach 2008–2013	22

Spis załączników

Załącznik 1.	Mapy – ekologiczna produkcja rolnicza w województwie mazowieckim	37
Mapa Z.1.	Ekologiczna uprawa roślin na paszę w gminach województwa mazowieckiego	37
Mapa Z.2.	Ekologiczna uprawa łąk i pastwisk w gminach województwa mazowieckiego	38
Mapa Z.3.	Ekologiczna uprawa zbóż w gminach województwa mazowieckiego	39
Mapa Z.4.	Ekologiczne uprawy sadownicze i jagodowe w gminach województwa mazowieckiego	40
Mapa Z.5.	Ekologiczna uprawa warzyw w gminach województwa mazowieckiego	41
Mapa Z.6.	Ekologiczna uprawa roślin przemysłowych w gminach województwa mazowieckiego	42
Załącznik 2.	Pakiet „rolnictwo ekologiczne” w podziale na warianty rolnośrodowiskowe	43
Załącznik 3.	Podział administracyjny województwa mazowieckiego	43

Abstract

The aim of this elaboration is an analysis of the data on ecological agriculture in Mazowieckie Voivodeship in 2013, and the changes that have occurred in this field till 2008. Eco-agriculture seems to be very perspective activity for rural areas of Mazovia, because of the agricultural specialisations which, among the others, are characteristic for the region, and also due to regional policy, which emphasizes farms greening. Further growth of it may also bring other benefits, like development of non-agricultural economic activities. Moreover, organic production is environmentally friendly, what is particularly important in the era of the society's returning to sustainable development.

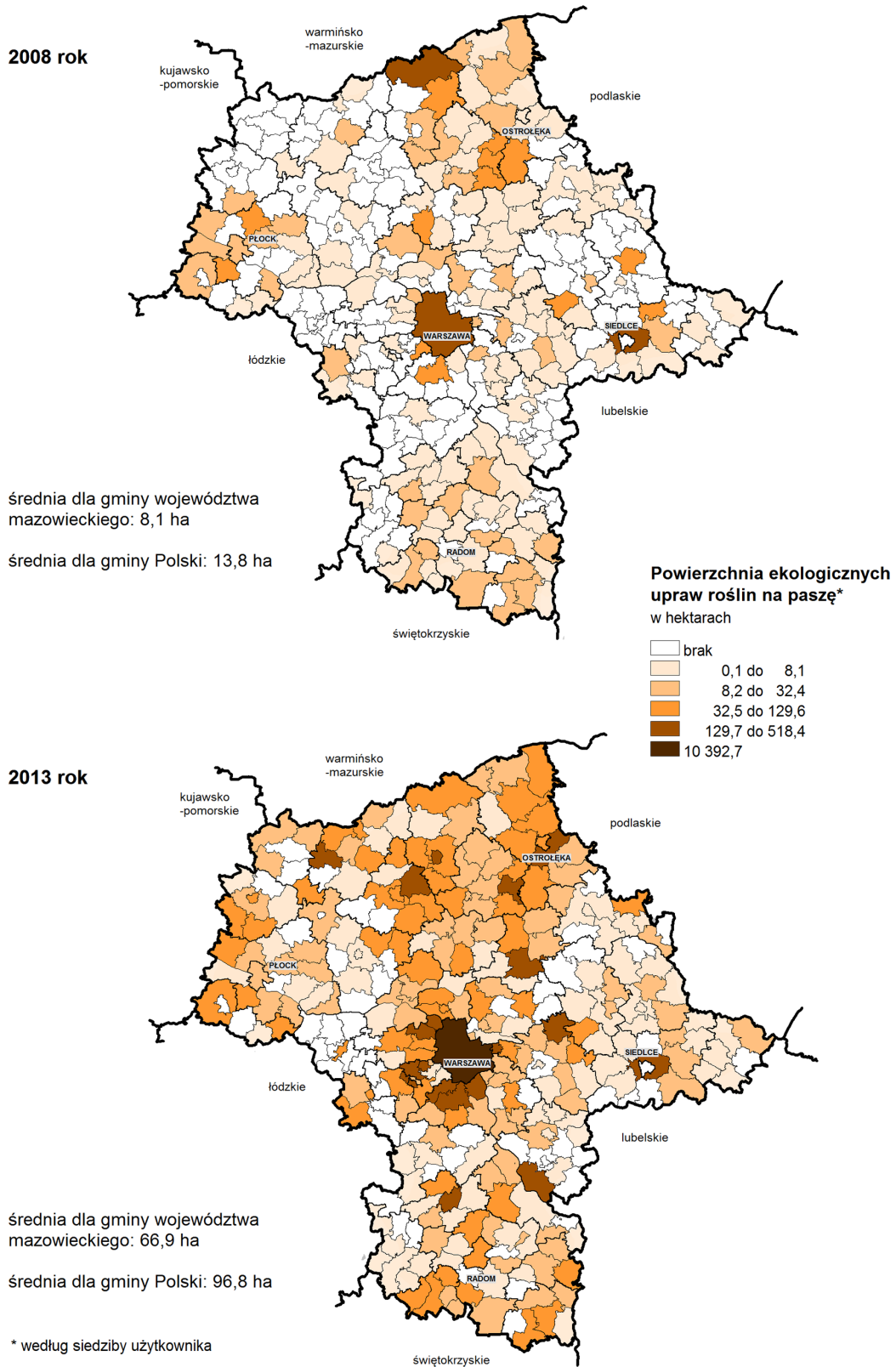
The study contains analysis of information about number of ecological farms and processing plants as well as their spatial location – in this way possible was indication of the areas that they are related to. Another taken aim was an attempt of defining the significance for whole region's agri-food industry.

The elaboration tries to learn, whether the ecological production is spatially related to the conventional one, and, whether there are sectors of eco-agriculture in which Mazovia's farmers have the greatest potential. Furthermore, the study includes the issue of subsidies from Rural Development Programme for 2007–2013 for farmers who undertake such activities. The essay describes also the elements of European, national and regional policies which refer to ecological agriculture development, as well as perspectives of this trade's development.

Lessons learned are a part of the monitoring of policy on development and modernisation of Mazovia's rural areas, which is included in *The Spatial Development Plan of the Mazowieckie Voivodeship*. The results of conducted analyses may be helpful in future during the process of verification and updating mentioned policy.

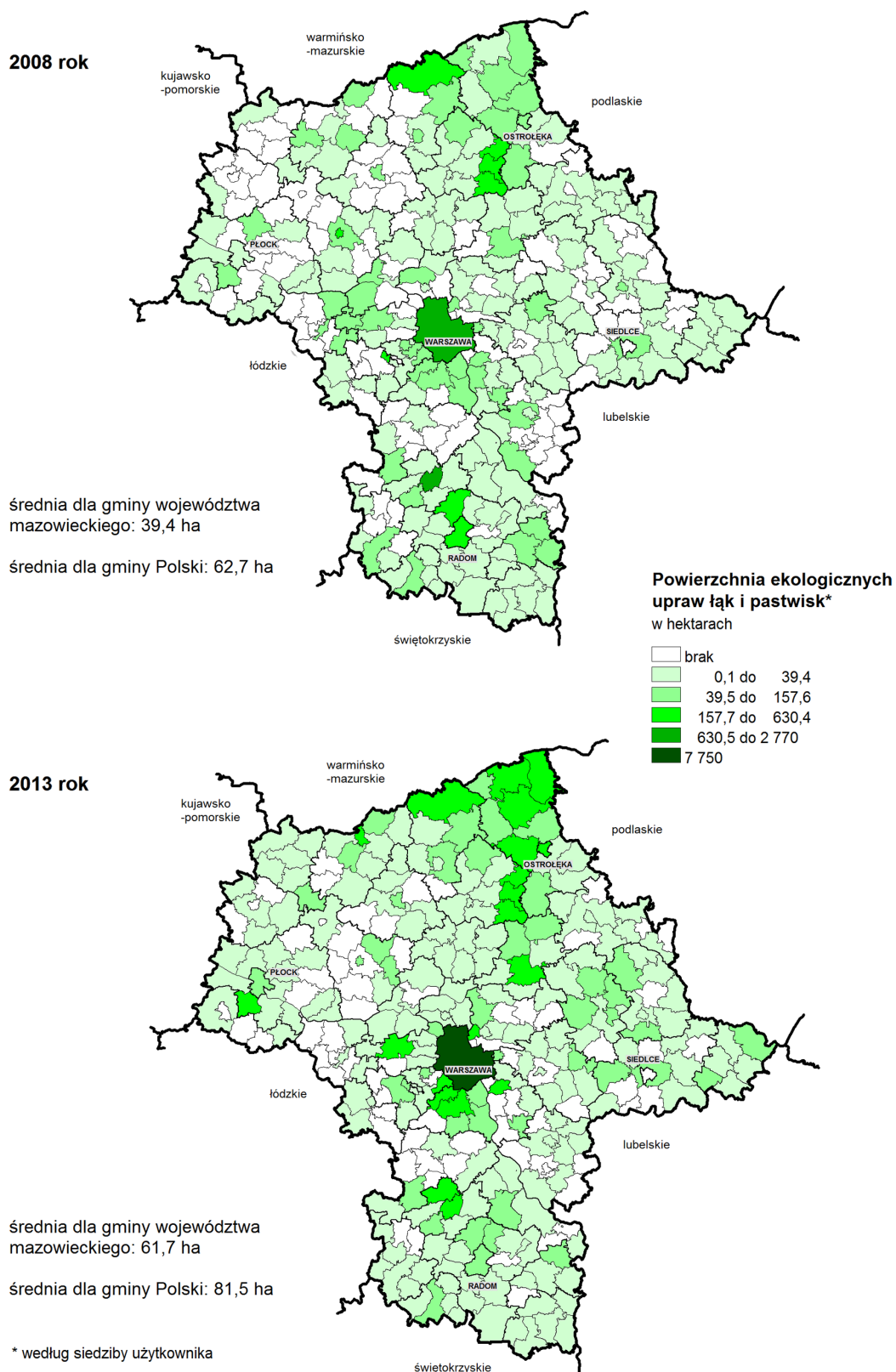
Załącznik 1. Mapy – ekologiczna produkcja rolnicza w województwie mazowieckim

Mapa Z.1. Ekologiczna uprawa roślin na paszę w gminach województwa mazowieckiego

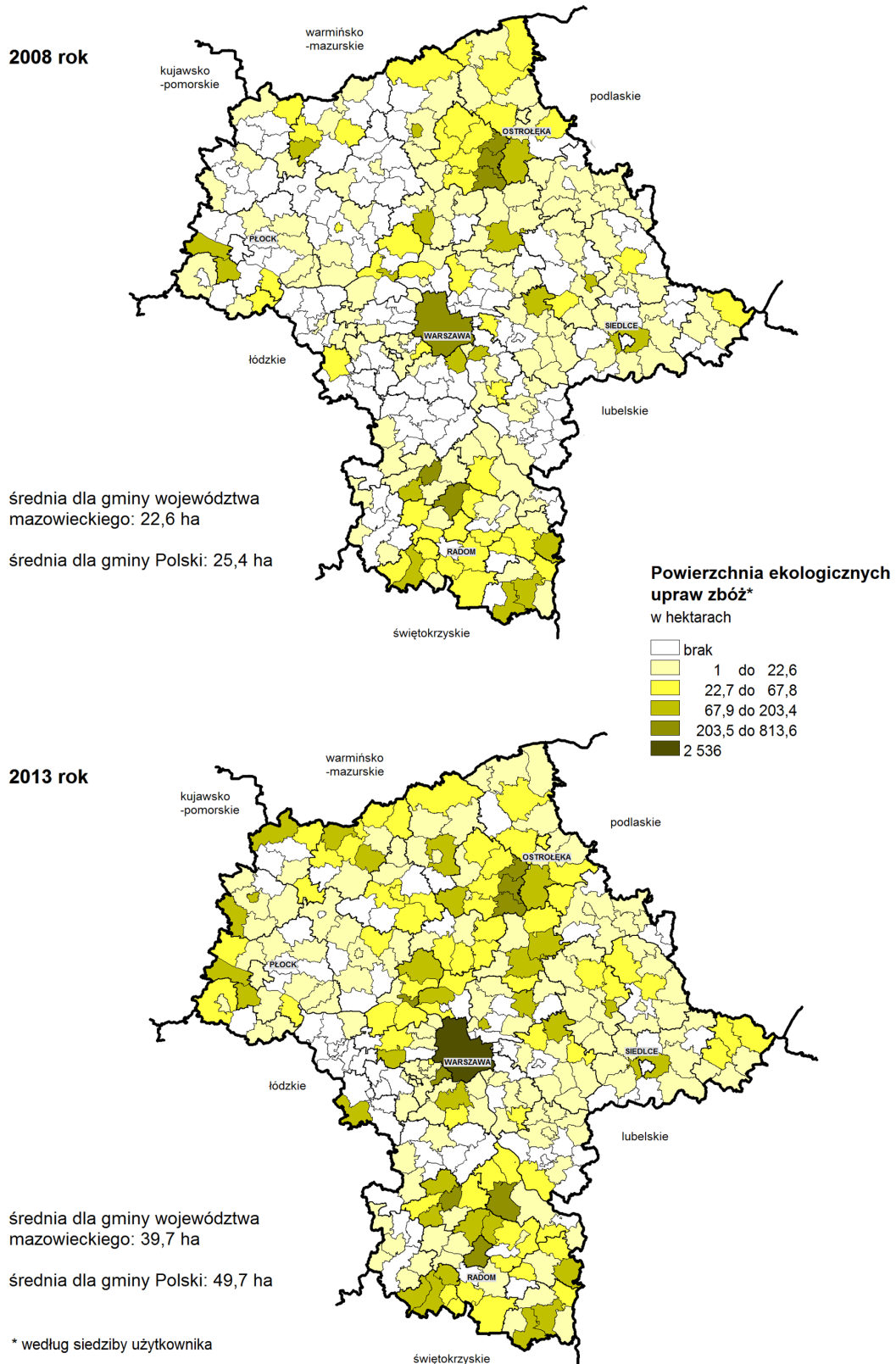
Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIJHARS.

Mapa Z.2. Ekologiczna uprawa łąk i pastwisk w gminach województwa mazowieckiego

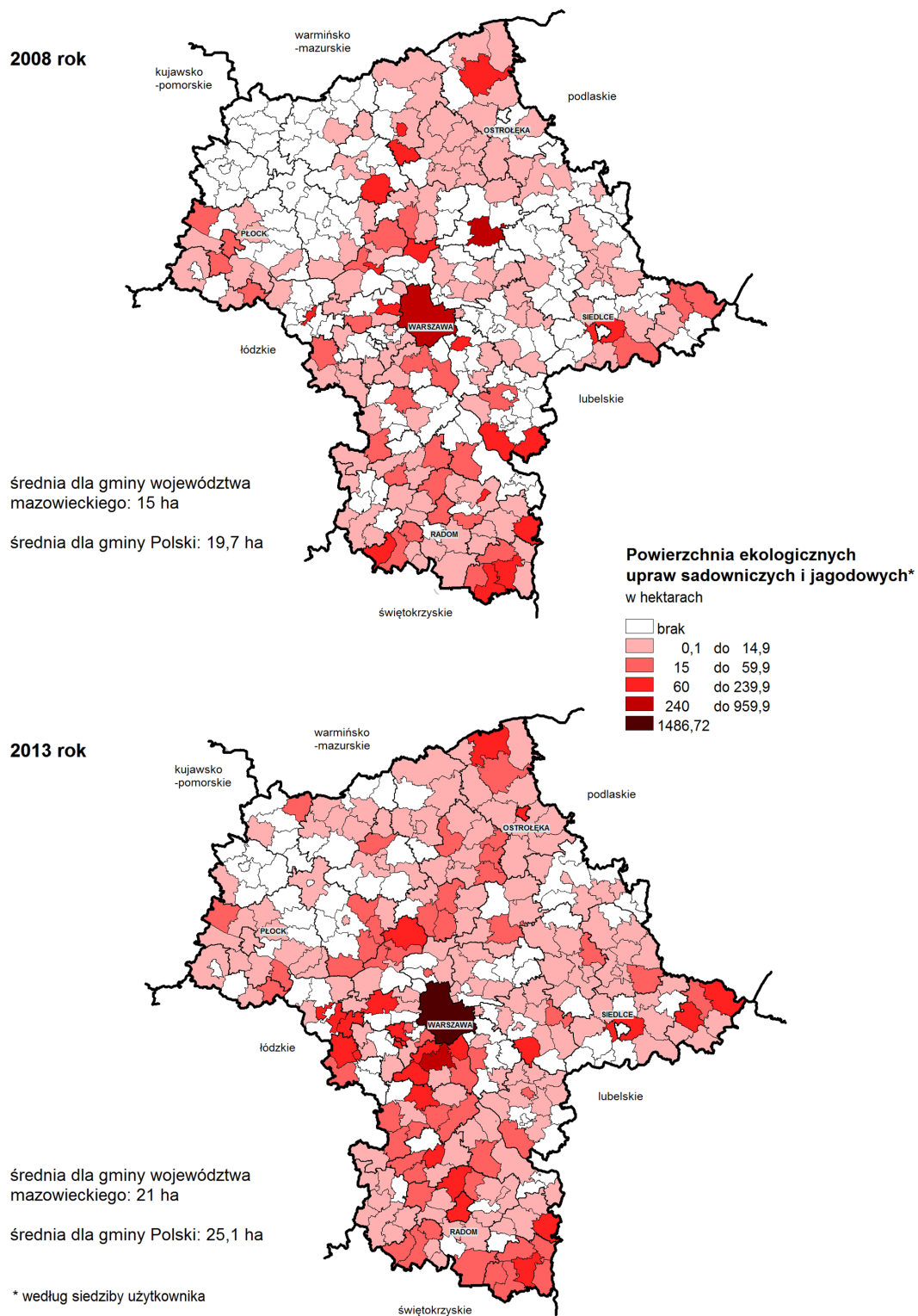
Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIHARS.

Mapa Z.3. Ekologiczna uprawa zbóż w gminach województwa mazowieckiego

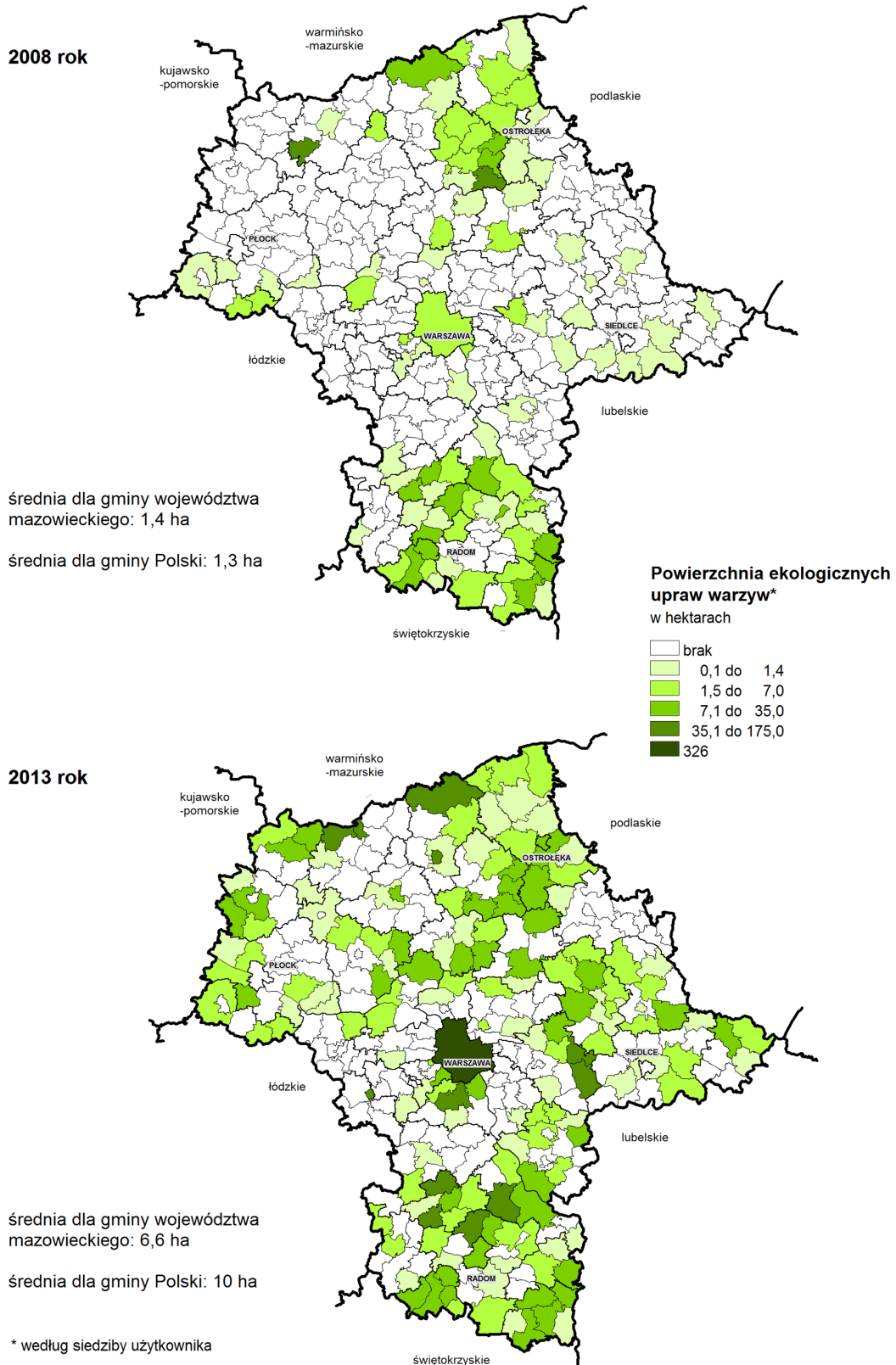
Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIJHARS.

Mapa Z.4. Ekologiczne uprawy sadownicze i jagodowe w gminach województwa mazowieckiego

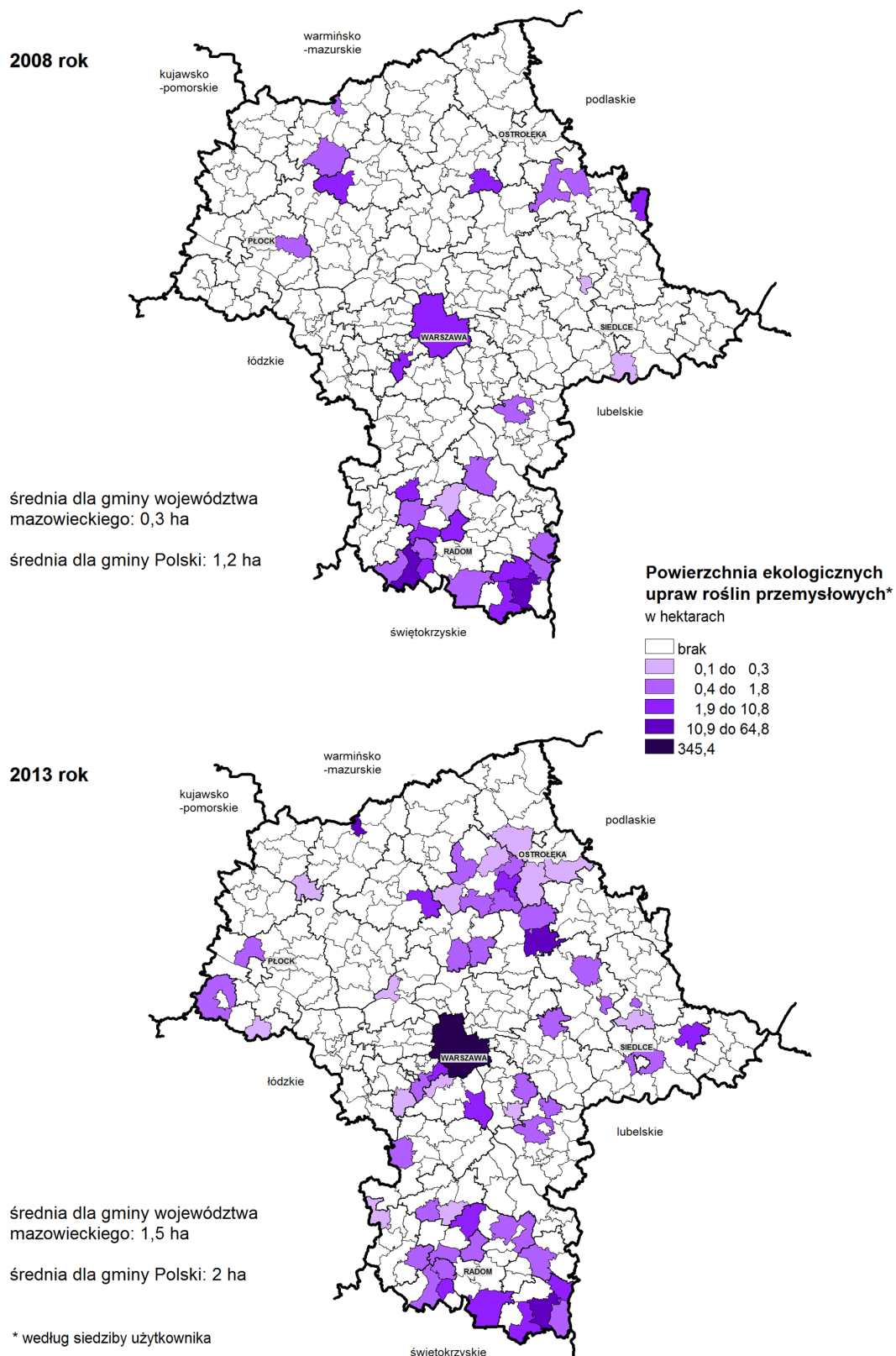
Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIJHARS.

Mapa Z.5. Ekologiczna uprawa warzyw w gminach województwa mazowieckiego

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIJHARS.

Mapa Z.6. Ekologiczna uprawa roślin przemysłowych w gminach województwa mazowieckiego

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie danych GIJHARS.

Załącznik 2. Pakiet „rolnictwo ekologiczne” w podziale na warianty rolnośrodowiskowe

Pakiet	Warianty rolnośrodowiskowe	Wysokość płatności – zł (euro)
Rolnictwo ekologiczne	Wariant 2.1. Uprawy rolnicze (dla których zakończono okres przestawiania)	790 zł/ha (202,4 euro/ha)
	Wariant 2.2. Uprawy rolnicze (w okresie przestawiania)	840 zł/ha (215,2 euro/ha)
	Wariant 2.3. Trwałe użytki zielone (dla których zakończono okres przestawiania)	260 zł/ha (66,6 euro/ha)
	Wariant 2.4. Trwałe użytki zielone (w okresie przestawiania)	330 zł/ha (84,5 euro/ha)
	Wariant 2.5. Uprawy warzywne (dla których zakończono okres przestawiania)	1300 zł/ha (333 euro/ha)
	Wariant 2.6. Uprawy warzywne (w okresie przestawiania)	1550 zł/ha (397 euro/ha)
	Wariant 2.7. Uprawy zielarskie (dla których zakończono okres przestawiania)	1050 zł/ha (269 euro/ha)
	Wariant 2.8. Uprawy zielarskie (w okresie przestawiania)	1150 zł/ha (294,6 euro/ha)
	Wariant 2.9. Uprawy sadownicze + jagodowe (dla których zakończono okres przestawiania)	1540 zł/ha (394,5 euro/ha)
	Wariant 2.10. Uprawy sadownicze + jagodowe (w okresie przestawiania)	1800 zł/ha (461,1 euro/ha)
	Wariant 2.11. Pozostałe uprawy sadownicze + jagodowe (dla których zakończono okres przestawiania)	650 zł/ha (166,5 euro/ha)
	Wariant 2.12. Pozostałe uprawy sadownicze + jagodowe (w okresie przestawiania)	800 zł/ha (204,9 euro/ha)

Źródło: Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013, Warszawa 2015, s. 271.

Załącznik 3. Podział administracyjny województwa mazowieckiego

